

Univerzita Palackého v Olomouci

Právnická fakulta

Martin Vlček

Svoboda projevu náboženského vyznání a její limity

Je zákaz šátku vždy proporcionální?

Diplomová práce

Olomouc

2017

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci na téma „*Svoboda projevu náboženského vyznání a její limity – je zákaz šátku vždy proporcionální?*“ vypracoval samostatně a citoval jsem všechny použité zdroje.

V Olomouci, dne 30. 6. 2017

.....
Martin Vlček

Poděkování

Chtěl bych vyjádřit svůj vděk JUDr. Martinu Kopovi, Ph.D. za vedení mé diplomové práce, vstřícný přístup při konzultacích a podnětné připomínky. Za jazykovou korekci a morální podporu patří poděkování mé přítelkyni a rodině.

Obsah

Obsah	4
Seznam použitých zkratek.....	6
Úvod.....	7
1 Historický úvod	10
1.1 Období náboženských válek.....	10
1.2 Osvícenství, Francouzská a Americká revoluce	13
1.3 Vývoj ve 20. století.....	16
2 Základní pojmy a instituty	18
2.1 Svoboda náboženského vyznání.....	18
2.1.1 Forum internum	19
2.1.2 Forum externum	20
2.1.3 Kritéria přípustnosti zásahu a prostor pro uvážení státu	21
2.2 Muslimské náboženské symboly	23
2.3 Veřejný prostor a pojmy sekularismus, neutralita a laicismus	25
2.4 Diskriminace	26
3 Judikatura Evropského soudu pro lidská práva	29
3.1 Rozsudky	30
3.1.1 Dahlab proti Švýcarsku.....	30
3.1.2 Leyla Sahin proti Turecku	32
3.1.3 S.A.S. proti Francii	34
3.1.4 Eweida proti Spojenému království.....	38
4 Judikatura Evropského soudního dvora	41
4.1 Rozsudky	41
4.1.1 Samira Achbita proti G4S	42
4.1.2 Asma Bougnaoui proti Micropole SA	50
Závěr	54
Zákazy týkající se zaměstnanců ve veřejném sektoru	54
Zákazy týkající se studentů.....	56
Plošné zákazy.....	58
Zákazy týkající se zaměstnanců v soukromém sektoru	59

Shrnutí.....	61
Seznam použitých zdrojů	63
Abstrakt.....	69
Abstract.....	69
Klíčová slova	70
Key words.....	70

Seznam použitých zkratk

ESLP	Evropský soud pro lidská práva
ESD	Evropský soudní dvůr
Úmluva	Evropská úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod, sdělení federálního Ministerstva zahraničních věcí pod č. 209/1992 Sb.

Úvod

„Úlohou státu není odstranění příčiny napětí eliminací pluralismu, nýbrž zajištění vzájemné tolerance mezi soupeřícími skupinami.“¹

Evropský soud pro lidská práva přisuzuje ve svých rozsudcích velkou váhu principům jako jsou pluralita, tolerance či multikulturalismus. Jedná se podle něj o základní evropské hodnoty² a nejdůležitější znaky demokratické společnosti.³ Otázkou však je, zda ESLP vždy dostojí těmto svým výrokům, když rozhoduje o případech, ve kterých jsou tyto principy v sázce.

Ve své diplomové práci se zabývám svobodou projevu náboženského vyznání a zásahy do této svobody. Z velkého množství různých projevů se soustředím pouze na ty, které na území Evropy stále vyvolávají největší debaty – zahalování muslimských žen. Ačkoliv první významné rozhodnutí týkající se této problematiky přinesl ESLP již v roce 2001,⁴ stále v této oblasti existuje množství nejasností, kvůli kterým lze jen velmi těžko odhadovat, jakým způsobem bude každý nový případ rozhodnut.

Za touto nečitelností stojí množství proměnných, které se v případech objevují. Jednou z těchto jsou například historické, sociální a kulturní odlišnosti mezi jednotlivými evropskými státy, a tedy různost přístupů k dané problematice. Projev, který bez větších problémů ob stojí ve Velké Británii, může být nepřijatelný v sekulární Francii. Další proměnnou je velká škála oblastí, kde může zahalování představovat problém a kde může být zájem na jeho omezení. Skutečnost, že je možné zakázat zahalování zaměstnanců ve veřejném sektoru nedává automaticky právo uvalit takový zákaz v sektoru soukromém. Poslední proměnnou může být vyvíjející se názor ESLP. Tam, kde předtím spatřoval nástroj útlaku žen a snižování jejich důstojnosti⁵ je nyní symbol kulturní identity, jenž přispívá k pluralitě.⁶

¹ Rozsudek Velkého senátu ESLP ze dne 10. listopadu 2005, ve věci Leyla Sahin proti Turecku, stížnost č. 44774/98, § 107.

² Rozsudek Velkého senátu ESLP ze dne 1. července 2014, ve věci S.A.S. proti Francii, stížnost č. 43835/11, § 37.

³ Rozsudek Velkého senátu ESLP ze dne 10. listopadu 2005, ve věci Leyla Sahin proti Turecku, stížnost č. 44774/98, § 108.

⁴ Rozsudek ESLP ze dne 15. února 2001, ve věci Dahlab proti Švýcarsku, stížnost č. 42393/98.

⁵ Ibid., § 53.

⁶ Rozsudek Velkého senátu ESLP ze dne 1. července 2014, ve věci S.A.S. proti Francii, stížnost č. 43835/11, § 120.

Důvodem volby tohoto tématu je nebezpečný trend, kterým se judikatura týkající se zákazu zahalování muslimek postupně ubírá. V posledních významných rozsudcích týkající se tohoto tématu se debata o zákazech přenesla až do soukromého sektoru. Evropský soudní dvůr 14. března 2017 vydal dva rozsudky, ve kterých odpovídal na otázku, zda soukromá společnost může svým zaměstnankyním zakázat nosit do práce muslimský šátek či nikoliv. Ačkoli se odpovědi ESD z důvodu určitých nuancí ve skutkových okolnostech lišily, v obou rozsudcích Soud připustil, že zaměstnavatel může zasáhnout do svobody projevu náboženského vyznání, sleduje-li legitimní cíl založený na hospodářském zájmu.

Výše zmíněnými rozsudky tak pokračuje rozšiřující se trend postupného omezování svobody projevu náboženského vyznání v různých oblastech veřejného života. Restrikce v zaměstnání v soukromém sektoru se tak přidala k dalším oblastem, jakými je oblast veřejného školství, veřejného prostranství, veřejných institucí a zaměstnání ve veřejném sektoru. Hlavní výzkumná otázka, na kterou při zpracování práce hledám odpověď, je shodná s podnadpisem práce. Je zásah do svobody projevu náboženského vyznání spočívající v zákazu zahalování vždy proporcionální?

Nyní se už opravdu zdá, že prostoru k možnému dalšímu zásahu do svobody projevu náboženského vyznání moc nezůstává. Belgie však již nabídla několik případů, které by mohly určovat další směr možných omezení. Těmi by bylo rozšířit dosah soukromých společností nejen na své zaměstnance, ale i na své zákazníky. Takto již byly zaznamenány případy zákazu vstupu s šátkem do restaurací, na terasy barů, na bowling či do fitness center.⁷ Zde je nutno připomenout, že se jedná o zákazy vstupu v šátcích, které nezahalují tvář. Plošný zákaz oděvů zahalujících i obličejovou část platí v Belgii již od roku 2011.

K dosažení odpovědi na otázku, zda je zásah vždy proporcionální, mi pomáhají dílčí výzkumné otázky, na které odpovídám v jednotlivých kapitolách a které tak tvoří osnovu mé práce.

Práce je strukturovaná od obecného ke konkrétnímu. První část tvoří historický exkurz společně s vysvětlením základních pojmů a institutů, jejichž pochopení je pro

⁷ BREMS, Eva. *ECJ headscarf series (5): The Field in which Achbita will Land – A Brief Sketch of Headscarf Persecution in Belgium* [online]. Strasbourg Observers, 16. září 2016. Dostupné na <https://strasbourgobservers.com/2016/09/16/ecj-headscarf-series-5-the-field-in-which-achbita-will-land-a-brief-sketch-of-headscarf-persecution-in-belgium/>

následující text práce klíčové. Část druhá je částí zvláštní a zabývám se v ní vybranými případy Evropského soudu pro lidská práva a Evropského soudního dvora.

První kapitola se týká historických souvislostí a jejím účelem je zjistit, na jakých základech stojí svoboda náboženského vyznání a jak se vyvíjela náboženská tolerance v Evropě. Ve druhé kapitole postupně odpovídám na následující otázky: Jak je svoboda náboženského vyznání definována dnes a co je jejím obsahem? Které muslimské náboženské symboly jsou předmětem omezení? Co znamenají pojmy sekularismus, neutralita a laicismus? A konečně: Co je to diskriminace a jaké formy rozlišujeme?

Zvláštní část je rozdělena do dvou kapitol. První kapitola se týká rozsudků Evropského soudu pro lidská práva. Druhá kapitola se týká rozsudků Evropského Soudního dvora. Zmiňované případy jsou řazeny v časové posloupnosti od nejstarších po nejmladší. Případy jsou zároveň děleny dle oblastí, ve kterých k zásahu došlo. Nejprve se zabývám případy, kde došlo k omezení ve vzdělávacích institucích, a to jak z pohledu zaměstnankyně, tak z pohledu studentky. Další kategorií je plošný zákaz zahalování na veřejném prostranství a poslední jsou případy omezení v pracovněprávních vztazích zaměstnankyň v soukromém sektoru.

U jednotlivých případů zvláštní části se vždy pokouším o kritické hodnocení stěžejních argumentů za účelem zjištění, zda byl případný zásah přesvědčivě odůvodněn. Vedlejší výzkumnou otázkou zde bude i to, zda se postoj Soudu na otázku zahalování měnil v čase a zda oba zmíněné soudy dochází ke stejným závěrům, či se jejich pohledy rozdělují.

Při výběru případů pro účely této práce jsem se pokoušel najít kompromis mezi dvěma mantinely. Prvním je omezený rozsah diplomové práce a druhým byla snaha pokrýt všechny důležité oblasti, ve kterých dosud k omezení projevu vyznání došlo. Z tohoto důvodu jsem musel některé rozsudky ESLP vynechat. Na druhé straně však stojí nedostatečná nabídka případů Evropského soudního dvora. Jedinými případy, které se týkají omezení svobody projevu náboženského vyznání v souvislosti se zákazem zahalování a kterými se ESD zabýval jsou právě jen ty, které v diplomové práci zmiňuji. Abych zmírnil tento nepoměr, snažil jsem se přistoupit k jejich kritice podrobněji než u případů ESLP.

1 Historický úvod

1.1 Období náboženských válek

Prvním významným obdobím k cestě za náboženskou tolerancí je bezesporu období nábožensko-politických konfliktů v průběhu 16. a 17. století. Na počátku těchto válek stojí vznik tzv. protestantských církví, kdy vedle církve katolické vznikaly nové „reformované“ církve.⁸ Přívrženci těchto nových církví byli zprvu perzekuováni, ale s růstem jejich popularity rostl také tlak na panovníka, který se musel vypořádat s tím, jaká práva a postavení ve společnosti budou nově vzniklé církve a jejich příslušníci mít.

Toto období dalo vzniknout několika významným listinám, které poprvé braly v úvahu význam náboženské tolerance. Z těchto listin zmíním jen ty nejvýznamnější: *Augsburský mír*, *Utrechtskou unii*, *Edikt Nantský*, *Rudolfův majestát* a konečně nejdůležitější *Vestfálský mír*.

Augsburský mír (1555) byl dohodou mezi císařem svaté říše římské Karlem V. a tzv. Šmalkaldským spolkem protestantských knížat.⁹ Ačkoliv Karel V. nad představiteli tohoto spolku v otevřených bitvách zvítězil, nebylo možné nadále ignorovat reformované církve, jejichž vliv se v průběhu 16. století na území Svaté říše římské rozmohl. Tato dohoda tak vedle katolického vyznání tolerovala i luteránství v podobě, v jaké bylo sepsáno v Augsburské konfesi, ostatní reformovaná vyznání byla z dohody výslovně vyloučena.¹⁰ Panovník se nyní mohl těšit právem reformace (*ius reformandi*), díky čemuž sám mohl zvolit, jaké vyznání bude uplatňováno na jeho území. Toto právo později vešlo v obecnou známost slavným latinským vyjádřením z roku 1612 „*Cuius regio eius religio*“, které je připisováno německému profesoru práv Joachimmu Stephanim. Poddaným, kteří nechtěli následovat víru svého panovníka bylo přiznáno právo emigrovat (*ius emigrandi*). Ti se mohli svobodně se svou rodinou a majetkem přesunout na území, kde mohli odlišné vyznání praktikovat.¹¹ Toto právo můžeme považovat za jakousi první formu individuální

⁸ Mezi nejznámější patřili luteráni a kalvinisté. Určitou odnoží kalvinistů pak byli hugenoti ve Francii a anglikáni v Anglii.

⁹ Spolek knížat, kteří přijali a šířili luteránské učení, tak jak bylo sepsáno v Augsburské konfesi (1530), což je jeden ze základních spisů luteránské církve.

¹⁰ *Augsburský mír*. Čl. 17. Dostupné na

http://www.nv.k12.wa.us/site/handlers/filedownload.ashx?moduleinstanceid=743&dataid=1242&FileName=Peace_of_Augsburg_and_Act_of_Supremecy.pdf

¹¹ *Augsburský mír*, čl. 24.

svobody vyznání. Augsburským mírem tedy bylo poprvé dosaženo toho, co bylo předtím považováno za nemožné – náboženské rozmanitosti. Plné náboženské svobody jsme se však dočkali až o více než 200 let později, na konci 18. století.

Další listinou je *Utrechtská unie* (1579), dohoda sjednocující protestanské nizozemské provincie proti přísně ortodoxnímu španělskému králi Filipu II. Jedná se o jednu z nejvýznamnějších dohod v historii Nizozemska, neboť je považována za první krok k vytvoření samostatného Nizozemského státu. Článek XIII. dohody stanovil, že „(...) každý jedinec je svobodný ve svém vyznání a nikdo nesmí být vyšetřován ani stíhán z náboženských důvodů (...).“¹² Skutečnost, že se článek vztahoval na „každého jedince“ a ne pouze na příslušníky vyšší či nižší šlechty, svědčí o značné pokrokovosti pojetí náboženské svobody v tomto dokumentu. Druhým takovým znakem je fakt, že dokument nijak nespecifikuje druhy vyznání, na které by se měl vztahovat.

Ediktem Nantským (1598) ukončil francouzský král Jindřich IV. náboženské války ve Francii a částečně zrovnoprávnil francouzské protestanty – hugenoty. Těm zaručil rovný přístup k veřejným funkcím a ke vzdělání. Protestanti nemohli být za své odlišné vyznání perzekuováni a ve stanovených městech mohli provádět bohoslužby. Měli dokonce právo na každoroční příspěvek na svou činnost.¹³ Edikt a s ním i náboženská svoboda byl zrušen silně katolickým králem Ludvíkem XIV. v roce 1685. Ludvík nařídil zničit hugenotské kostely, zavřít hugenotské školy a tvrdě pronásledovat ty, kteří nepřešli na katolictví. K obnovení stavu náboženské tolerance došlo až v roce 1787 díky Ediktu z Versailles, který zrušil tzv. revokaci Ediktu Nantského.¹⁴

O více než 50 let po Augsburském míru byl na území Svaté říše římské přijat další dokument, který není tak známý jako ostatní zmíněné, ale který také přispěl k posunující hranice náboženské tolerance. Tím byl *Rudolfův majestát* (1609), který platil na území českého království. Rudolf II. se touto listinou značně vychýlil od způsobu, jakým se s protestantskými církvemi vypořádala Svatá říše římská prostřednictvím Augsburského míru. Majestát přiznal absolutní náboženskou svobodu všem stavům, včetně práva stavět kostely a školy. Tento nebývale velkorysý dokument však neměl původ ani tak ve vyšší

¹² *Utrechtská unie*. Čl. XIII. Dostupné na <http://www1.umassd.edu/euro/resources/netherlands/20.pdf>

¹³ *Edikt Nantský*. Dostupné na <http://www.huguenot-museum-germany.com/huguenots/edicts/01-edict-nantes-1598-english.pdf>

¹⁴ BALÍK, Stanislav. *Právní dějiny evropských zemí a USA*. 4. rozš. vyd. Plzeň: Vydavatelství Aleš Čeněk, 2005. 141 s.

míře tolerance nebo pokrokovosti v českých zemích, jako spíše z důvodů čistě politických. Rudolf II. se připravoval na konflikt se svým bratrem Matyášem a snažil se naklonit si protestantskou šlechtu a měšťanstvo.¹⁵ Majestát byl však zrušen již v roce 1620 po porážce českého stavovského povstání. Římský císař Ferdinand II. jej vyndal ze stříbrné krabice, kde byl na Karlštejně uložen, nadvakrát listinu přeřízl, odtrhl pečeť a hodil do ohně. Tímto aktem došlo k návratu jediné, katolické, církve zpět do českých zemí.

Vestfálským mírem (1648) nazýváme dvě mírové dohody,¹⁶ které ukončily náboženské válčení v Evropě. Zejména šlo o třicetiletou¹⁷ a osmdesátiletou válku.¹⁸ Mírových jednání se zúčastnili představitelé Svaté říše římské, Španělského, Francouzského a Švédského království a Nizozemských provincií.

Vestfálský mír nebyl jen důležitým mezníkem ve vývoji mezinárodního práva,¹⁹ obsahoval také významná ustanovení týkající se náboženské tolerance. Jednou z prvních podmínek byla povinnost stran smlouvy přistoupit na všechna ustanovení Augsburského míru,²⁰ byl tak potvrzen princip „*Cuius regio eius religio*“, jeho tvrdé dopady však byly značně zmírněny ve prospěch poddaných odlišného vyznání. Nově Vestfálský mír počítal i s kalvinisty, kterým společně s luterány a katolíky zaručoval rovnoprávnost.²¹ Za nejdůležitější ustanovení můžeme považovat § 34 článku V., podle kterého poddaní již nebyli povinni následovat svého panovníka, pokud uplatnil právo reformace a zvolil si odlišné vyznání.²² Těmto poddaným byla zaručena svoboda myšlení, tedy právo zvolit si své vyznání. Navíc se mohli svobodně scházet k soukromým bohoslužbám ve svých domovech, účastnit se veřejných bohoslužeb v sousedních zemích a vysílat své děti do

¹⁵ *German History in Documents and Images* [online]. Dostupné na http://germanhistorydocs.ghi-dc.org/pdf/eng/75.BohemianToleration_en.pdf

¹⁶ Münsterskou a Osnabrückou.

¹⁷ Třicetiletou válkou (1618-1648) nazýváme nábožensko-politický konflikt, na jehož začátku stál spor mezi katolickou církví a protestantismem. Tato válka po většinu času probíhala na území Svaté říše římské, avšak do ní byly zapojeny i další země.

¹⁸ Osmdesátiletou válkou (1568-1648) nazýváme období povstání Nizozemských provincií za nezávislost proti španělské nadvládě.

¹⁹ Vestfálský mír dal vzniknout modernímu pojetí suverénního státu, tato doktrína bývá označována jako „Vestfálský systém“ či „Vestfálská suverenita“. Tento systém stojí na 3 stěžejních principech: 1) Princip suverenity států a jejich práva na sebeurčení, 2) Princip rovného postavení států v mezinárodních vztazích (projev vnější suverenity) a 3) Princip nezasahování do vnitřních záležitostí jiného státu (projev vnitřní suverenity).

²⁰ *Vestfálský mír* [online]. Čl. V. § 1. Dostupné na: <http://pages.uoregon.edu/dluebke/301ModernEurope/Treaty%20of%20Westphalia%20%5BExcerpts%5D.pdf>

²¹ *Vestfálský mír* [online]. Čl. VII. Dostupné na http://germanhistorydocs.ghi-dc.org/pdf/eng/87.%20PeaceWestphalia_en.pdf

²² *Ibid.* Článek V., § 34.

zahraničních škol, které rovněž praktikovaly protestantismus. Ustanovení 35 zakazovalo jakékoliv diskriminující zacházení, které by se zakládalo jen na odlišném vyznání.²³

Přestože se pojetí náboženské svobody ve Vestfálském míru zdaleka nepodobá tomu dnešnímu, jednalo se o velký krok vpřed v oblasti náboženské tolerance v Evropě. Ještě na začátku 16. století byla existence náboženského pluralismu nemyslitelná. O sto let později se sešli největší představitelé západní Evropy a sledujíc společný cíl ukončit vleklé období náboženských válek, uzákonili luteránství a kalvínské a zaručili jejich rovnost s katolicismem. Na žádné další odnože křesťanství ani jiná náboženství, zejména židovské a muslimské, se však Vestfálský mír nevztahoval. K dalšímu významnějšímu prohloubení náboženské tolerance v Evropě došlo až na konci 18. století vydáním francouzské Deklarace práv člověka a občana.

1.2 Osvícenství, Francouzská a Americká revoluce

„Není pravda, říká-li se, že není nic nového pod sluncem, protože bezbožnost některých lidí nezná obdoby.“

Rakouský kancléř hrabě Kaunic francouzskému velvyslanci, 1789.²⁴

Tento citát nám může sloužit jako nástin evropské společnosti v době osvícenství, která je datována přibližně od konce náboženských válek do začátku francouzské revoluce. Osvícenská filozofie se vyznačovala značnou skepsí vůči náboženství a církvi. Byl kladen důraz na rozum a později bylo požadováno úplné oddělení státu od církve. Thomas Jefferson mluvil dokonce o nutnosti vztyčit zeď, která by oddělovala stát a církev.²⁵ Do popředí se konečně dostává jedinec a jeho svobodná vůle.²⁶

Za nejvýznamnější obhájce individuální svobody vyznání v Evropě lze považovat Thomase Hobbesa, Benedicta Spinozu a Johna Locka. Tito myslitelé ve svých dílech kritizovali snahu státu, jakkoliv zasahovat do přesvědčení jednotlivců, neboť lidská víra

²³ Ibid. Článek V., §35.

²⁴ BLACK, Jeremy. *Evropa osmnáctého století*. 1. vydání. Praha: Vyšehrad, 2003. 199 s.

²⁵ JEFFERSON, Thomas. *Dopis baptistům z Danbury*. Dostupné na: <https://www.loc.gov/loc/lcib/9806/danpre.html>

²⁶ KMEC, Jiří, KOSAŘ, David, KRATOCHVÍL, Jan, BOBEK, Michal. *Evropská úmluva o lidských právech. Komentář*. 1. vyd. Praha: C.H. Beck, 2012. 966 s.

vzniká a zaniká bez ohledu na regulaci a člověka lze těžko přinutit svou víru změnit.²⁷ John Locke viděl v náboženské toleranci také zdroj legitimacy a politické stability, neboť by tolerantní přístup přinesl loajalitu těchto náboženských menšin.²⁸ Ačkoliv své pokrokové názory publikovali již v průběhu druhé poloviny 17. století, dostalo se jim jen málo pozornosti ze strany evropských absolutistických panovníků, kteří pro další prohlubování svobody vyznání zatím neviděli potřebu.

Pokud změny není dosaženo evolucí, je nutné použít druhý nástroj, kterým je revoluce. Změnu v pojetí svobody náboženského vyznání tak přináší dvě důležité události druhé poloviny 18. století. Těmi jsou francouzská a americká revoluce, které daly vzniknout *Prohlášení práv člověka a občana* (1789) ve Francii a *Listině práv* (1789) v Severní Americe. Ačkoliv jsou výsledky těchto revolucí na poli náboženské svobody velmi podobné, důvody, které k nim vedly jsou naprosto odlišné. Za svobodou náboženského vyznání v Americe stála skutečná snaha o nalezení náboženské tolerance. Lidé do Ameriky utíkali před opresí. Chtěli být svobodní ve své víře, která zde tedy pocházela od lidu. Oproti tomu hnací silou zavedení náboženské svobody ve Francii byla nedůvěra v církve a náboženství, které byly spíše vnučovány státem.²⁹ Po zrušení Nantského ediktu roku 1685 došlo znovu k utlačování nekatolického obyvatelstva. Katolická církev, podporovaná francouzským králem, nabývala na vlivu, majetku a získala místo ve státním aparátu, což byl úplný opak moderních osvícenských názorů.

Na samém počátku Velké francouzské revoluce, tak v roce 1789 vzniká dokument, který se stane základním stavebním kamenem budoucích lidskoprávní předpisů. Deklarace práv člověka a občana byla inspirována osvícenskými myšlenkami a americkou revolucí. Její návrh byl vypracován Markýzem Lafayetteem, francouzským aristokratem a hrdinou amerických bojů o nezávislost, který znění Deklarace konzultoval se svým přítelem Thomasem Jeffersonem.³⁰ Dokument je souborem individuálních a kolektivních práv, která jsou v preambuli definována jako přirozená, nezcizitelná a posvátná. Mezi tyto patří právo na svobodu, vlastnictví, bezpečnost a právo na odpor proti útlaku. Svobody

²⁷ BEINER, Ronald. *Three Versions of Politics of Conscience: Hobbes, Spinoza, Locke*. [online] 1 s. Dostupné na www.proyectos.cchs.csic.es/interjust/sites/proyectos.cchs.csic.es.interjust/files/Three_Versions_of_the_Politics_of_Conscience_R_Beiner.doc

²⁸ SPRATEK, Daniel. *Evropská ochrana náboženské svobody*. 1. vyd. Brno: L. Marek, 2008. 34 s.

²⁹ ARTHUR, James, GEARON, Liam. SEARS, Alan. *Education, Politics and Religion: Reconciling the Civil and the Sacred in Education*. Routledge, 2010. 67 s. Dostupné na <https://books.google.es/books?id=35FaBwAAQBAJ&pg=PA67>

³⁰ KREJČÍ, Oskar. *Lidská práva*. 1. vydání. Praha: Professional Publishing, 2011. 20 s.

náboženského vyznání se týká článek 10, který stanovuje že: „*Nikdo nesmí být stíhán pro své názory, i náboženské, jestliže jejich projev neporušuje veřejný pořádek stanovený zákonem.*“³¹ Konečně se tak dostáváme k okamžiku, který můžeme označit za skutečný vznik individuální náboženské svobody.

Jak bylo zmíněno výše, Amerika byla příslibem tolerantnějšího světa, ve kterém mnoho Evropanů hledalo útočiště, kde by mohli svobodněji praktikovat svou víru. První snahy o zavedení náboženské tolerance se zde objevují ještě v průběhu třicetileté války v Evropě. Rhode Island (1636) je považován za vůbec první kolonii, kde byla náboženská svoboda přiznána všem občanům bez výjimky.³² Netýkalo se to tedy jen protestantů, ale například i židů, o jejichž emancipaci v Evropě se nejčastěji mluví až v souvislosti s Deklarací práv člověka a občana.³³ Myšlenka tolerance se v Americe rozšířila také do některých dalších kolonií,³⁴ avšak většina jich byla stále nakloněna jen jednomu druhu vyznání a ostatní netolerovala. Kolonie, u kterých bylo silné pouto ke Spojenému království, si ponechaly anglikánskou církev jako své oficiální náboženství. Jiné, z důvodu zahořklosti pramenící z pronásledování v Evropě, tvrdě perzekvovaly všechny, kteří se nehlásili k protestantismu.^{35 36}

K nejvýznamnějším událostem však, stejně jako v Evropě, docházelo až na konci 18. století. Thomas Jefferson, inspirován osvícenstvím a myšlenkami Johna Locka, vypracoval roku 1777 návrh aktu nazvaného *Virginský statut náboženské svobody*, který zaručoval náboženskou svobodu všem bez ohledu na jejich vyznání a prosazoval oddělení státu od náboženství.³⁷ Jefferson zahrnul vypracování tohoto zákona do svého epitafu jako jednu ze tří jeho největších zásluh.³⁸ Konečně se tak dostáváme k *Listině práv* (1791), jejíž první dodatek, týkající se náboženské svobody, byl Jeffersonovým statutem inspirován. Text

³¹ Deklarace práv člověka a občana. Dostupné na http://www1.curriculum.edu.au/ddunits/downloads/pdf/dec_of_rights.pdf

³² GOODRICH, Charles Augustus. *A History of the United States of America*. Blake, Cutler, and Company, 1824. 29 s. Dostupné na <https://books.google.cz/books?id=eTQZAAAAYAAJ&pg=PA29>

³³ BEIN, Alex. *The Jewish Question: Biography of a World Problem*. Fairleigh Dickinson Univ Press, 1990. 209 s. Dostupné na: <https://books.google.cz/books?id=cQOn0y8ENg4C&pg=PA209>

³⁴ Pennsylvania, Georgia, New Jersey, Connecticut.

³⁵ *Religion in the Original 13 Colonies* [online]. Dostupné na <http://undergod.procon.org/view.resource.php?resourceID=000069>

³⁶ *History of the first 13 Colonies and religious beliefs in the New World* [online]. Dostupné na <https://www.landofthebrave.info/religion-in-the-colonies.htm>

³⁷ *Virginský statut náboženské svobody* [online]. Dostupné na https://www.au.org/files/pdf_documents/virginia-statute-for.pdf

³⁸ „Zde leží Thomas Jefferson, 2.4.1743 – 4.7.1826, autor Deklarace nezávislosti, Virginského statutu náboženské svobody a otec Virginské univerzity.“

týkající se svobody náboženství se skládá ze dvou částí. První část je oddělení státu od církve a druhou je samotná svoboda náboženského vyznání. Tento dodatek je dodnes největší zárukou náboženské svobody ve Spojených státech.

Dokumenty, které vzešly z obou revolucí, položily základ právům, které dnes známe pod pojmem lidská práva první generace či pouze jako základní lidská práva a svobody. Po tomto období však dochází k určité stagnaci myšlenky lidských práv. Důvodem opadnutí entuziasmu byla zřejmě nepříliš úspěšná francouzská revoluce.³⁹ Za zmínku snad stojí jen Vídeňský kongres (1814-1815), ve kterém došlo k určité snaze o zrovnoprávnění židovské společnosti.⁴⁰ Předsudky a perzekuce však příslušníky judaismu doprovázely až do konce 2. světové války. K dalšímu rozvoji tak došlo až ve 20. století v souvislosti s poválečnou potřebou zakotvit některá lidská práva v mezinárodních dokumentech.

1.3 Vývoj ve 20. století

Skutečný pokrok v oblasti lidských práv se objevuje až jako reakce na světové války. Státy se pokouší o zavedení mechanismů, které zajistí, že se tyto hrůzy již nikdy nebudou muset opakovat. Tak vznikají mezinárodní organizace, jejichž úkolem je rozvíjet bezpečnost a mír v Evropě. Jako výsledek své práce tyto organizace přináší mezinárodní dokumenty, obsahem nichž jsou práva a svobody k jejichž dodržování se zavazují státy napříč kontinenty.

Nejdůležitějším lidskoprávním dokumentem 20. století je bezesporu Všeobecná deklarace lidských práv z 10. prosince 1948, přijata na 183. plenárním zasedání Valného shromáždění OSN. Svoboda náboženského vyznání je v tomto aktu upravena článkem 18, který zmiňuje svobodu myšlení, svědomí a náboženství. V rámci těchto svobod rozlišuje vnitřní složku, tedy právo mít náboženství či víru společně s volností je změnit a vnější složku projevu této víry.

Přesné znění článku 18 je následující:

„Každý má právo na svobodu myšlení, svědomí a náboženství; toto právo zahrnuje v sobě i volnost změnit své náboženství nebo víru, jakož i svobodu projevovat své náboženství nebo

³⁹ KREJČÍ, Oskar. *Lidská práva*. Praha: Professional Publishing, 2011. 1. vyd. 22 s.

⁴⁰ JARRETT, Mark. *The Congress of Vienna and its Legacy: War and Great Power of Diplomacy*. I.B. Tauris, 2014. 142 s. Dostupné na <https://books.google.es/books?id=m-B7BAAAQBAJ&pg=PA142>

*víru, sám nebo společně s jinými, ať veřejně nebo soukromě, vyučováním, prováděním náboženských úkonů, bohoslužbou a zachováváním obřadů.*⁴¹

Pokud tento text porovnáme s úpravou svobody vyznání v Evropské úmluvě o ochraně lidských práv a základních svobod, kterou cituji v následující kapitole, je zřejmé, že autoři pozdějšího dokumentu se zněním Všeobecné deklarace inspirovali. Na jeden důležitý rozdíl však upozorňuje JUDr. Michal Bobek v komentáři k Úmluvě. Zatímco v textu Deklarace je svoboda náboženského vyznání koncipována jako neomezená, v EÚLP jsou za splnění určitých podmínek přípustné zásahy do této svobody.⁴² Blíže se těmto podmínkám budu věnovat v následující kapitole.

Dlouho trvalo, než se náboženská svoboda dostala do takové podoby, v jaké ji známe dnes. Křesťanství má v Evropě hluboce zapuštěné kořeny a známky této skutečnosti můžeme vidět v každodenním životě, i když nejsou na první pohled zřejmé. Evropa ctí křesťanské svátky, dny pracovního klidu, způsob oblékání, tradiční pokrmy a lze zmínit také v Evropě velmi rozšířená křesťanská jména.⁴³ Dnes však dochází k dalšímu mísení kultur a ve společnosti se objevují názory, podle kterých zde pro jiné myšlení a tradice není místo. Takové názory se v Evropě již v minulosti objevovaly a byly proti nim vyvinuty právní instrumenty, které zaručují vstup do společnosti všem bez rozdílu původu či náboženství. O způsobu, jakým se Evropa doposud vypořádává s tímto konfliktem názoru společnosti a právních nástrojů, budu pojednávat v následujících kapitolách.

⁴¹ *Všeobecná deklarace lidských práv.*

⁴² KMEC, Jiří, KOSAŘ, David, KRATOCHVÍL, Jan, BOBEK, Michal. *Evropská úmluva o lidských právech. Komentář.* 1. vyd. Praha: C.H. Beck, 2012. 966 s.

⁴³ BOBEK, M. *Náboženské symboly ve veřejném prostoru aneb „Desatero v soudní síni nevyvěsíš, tvář svojí šátkem nezahalíš.* Právní fórum, 2005, 2(12). 470 s.

2 Základní pojmy a instituty

2.1 Svoboda náboženského vyznání

Prvním a nejzásadnějším institutem celé diplomové práce je svoboda náboženského vyznání. V první kapitole jsem se pokusil ve zkratce nastínit její historický vývoj, zde nyní pojednám o tom, jak zní aktuální úprava této svobody, co je jejím obsahem a zda je možné do této svobody zasáhnou, případně za jakých podmínek.

Svobodu náboženského vyznání můžeme považovat za jedno z nejstarších lidských práv. Zároveň lze o tomto právu říct, že je také jedním z nejvýznamnějších, o čemž svědčí skutečnost, že jej lidskoprávní dokumenty často staví mezi své první články. Samotné znění, jakým jednotlivé dokumenty definují svobodu náboženského vyznání a její obsah, se příliš neliší. Evropská úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod, která je výchozím lidskoprávním předpisem této práce, definuje svobodu náboženského vyznání v čl. 9 takto:

„Článek 9 - Svoboda myšlení, svědomí a náboženského vyznání

1. Každý má právo na svobodu myšlení, svědomí a náboženského vyznání; toto právo zahrnuje svobodu změnit své náboženské vyznání nebo přesvědčení, jakož i svobodu projevat své náboženské vyznání nebo přesvědčení sám nebo společně s jinými, ať veřejně nebo soukromě, bohoslužbou, vyučováním, prováděním náboženských úkonů a zachováváním obřadů.

2. Svoboda projevat náboženské vyznání a přesvědčení může podléhat jen omezením, která jsou stanovena zákony a která jsou nezbytná v demokratické společnosti v zájmu veřejné bezpečnosti, ochrany veřejného pořádku, zdraví nebo morálky nebo ochrany práv a svobod jiných.“⁴⁴

Již z nadpisu je zřejmé, že ačkoliv se familiárně často hovoří jen o „svobodě náboženského vyznání“, obsah článku je mnohem širší, neboť v sobě zahrnuje také svobodu myšlení a svědomí. Tato trojice tvoří společnou kategorii práv, která mají za úkol chránit vnitřní názorovou sféru každého jedince, tzv. duševní autonomii. Chráněno je navíc nejen náboženství, ale i jiná přesvědčení. ESLP ve své judikatuře pod tento pojem

⁴⁴ Úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod. 209/1992 Sb. Sdělení federálního ministerstva zahraničních věcí.

zahrnul taktéž filozofie a ideologie jako ateismus⁴⁵, pacifismus⁴⁶, komunismus⁴⁷, ale například i veganství⁴⁸ a to ještě v době, kdy nebylo tak rozšířeno jako dnes. Přesvědčení však nelze směřovat s pouhým názorem. ESLP judikoval, že přesvědčení musí splňovat určitou míru vážnosti, soudržnosti a pro jeho nositele musí být významné, musí navíc být v slučitelné s úctou k lidské důstojnosti.⁴⁹ Jako příklad zde lze uvést případ Pretty proti Spojenému království, kdy ESLP neuznal víru v asistovanou sebevraždu jako přesvědčení.⁵⁰

2.1.1 Forum internum

Text článku 9 je možné rozdělit do několika částí: První odstavce pojednává o obsahu svobody náboženského vyznání a tuto svobodu rozděluje na 2 základní složky. Nejprve hovoří o složce, která se nazývá *forum internum*, tedy složka vnitřní zaručující právo zvolit si své náboženství, dodržovat jej, ale i právo jej změnit. Do této vnitřní složky nesmí stát za žádných okolností zasahovat, jedná se o tzv. lidské právo absolutní.

O povinnosti nevstupovat a neovlivňovat toto základní právo se také hovoří jako o negativním závazku státu. Stát se tímto zavazuje zdržet se jakéhokoliv jednání, které by představovalo zásah do vnitřní složky. Může se zdát, že do této složky může stát v dnešní době zasáhnout jen těžko, jde přece o vnitřní cítění, do kterého stát nevidí. Problém však nastává, když se stát do tohoto vnitra snaží nahlédnout, ať už má důvody jakékoliv. Evropský soud pro lidská práva projednával celou řadu případů, u kterých shledal porušení čl. 9 Úmluvy, když stát svým jednáním nutil jednotlivce prozradit své vyznání.⁵¹

Kromě negativního závazku existuje i závazek pozitivní, který naopak vyžaduje určitou aktivitu ze strany státu. Jde o tzv. pozitivní povinnost státu chránit toto lidské právo před zásahy třetích osob. Tedy nejenže stát nesmí do našeho práva zasahovat, ale musí nás také chránit před zásahy zvenčí. Jedním z příkladů by mohl být případ

⁴⁵ Rozsudek ESLP ze dne 3. prosince 1986, ve věci Angelini proti Švédsku, stížnost č. 10491/83, § 41.

⁴⁶ Rozsudek ESLP ze dne 12. prosince 1978, ve věci Arrowsmith proti Spojenému království, stížnost č. 7050/75, § 5.

⁴⁷ Rozsudek ESLP ze dne 10. prosince 1992, ve věci Hazar, Hazar a Acik proti Turecku, stížnost č. 16311/90, 16312/90 a 16313/90, § 200.

⁴⁸ Rozsudek ESLP ze dne 10. února 1993, ve věci W. proti Spojenému království, stížnost č. 18187/91, § 91.

⁴⁹ Rozsudek ESLP ze dne 25. února 1982, ve věci Campbell a Cosans proti Spojenému království, stížnosti č. 7511/76 a 7743/76, § 36.

⁵⁰ Rozsudek ESLP ze dne 29. dubna 2002, ve věci Pretty proti Spojenému království, stížnost č. 2346/02.

⁵¹ Patří zde např. povinnost uvádět vyznání na občanském průkazu (Sinan Işik proti Turecku), při skládání přísahy před soudem (Dimitras a ostatní proti Řecku) nebo profesního slibu (Alexandridis proti Řecku).

Siebenhaar proti Německu,⁵² ve kterém byla zaměstnankyně propuštěna ze zaměstnání z důvodu své příslušnosti u jiné křesťanské církve než byla ta, ke které se hlásila organizace, ve které byla zaměstnána. ESLP ve svých rozhodnutích opakovaně uvádí, že stát hraje roli neutrálního a nestranného organizátora, který dohlíží nad výkonem různých náboženství, přesvědčení a vyznání a přispívá tak k veřejnému pořádku, k harmonii těchto náboženství a k toleranci v demokratické společnosti.⁵³

2.1.2 Forum externum

Ačkoliv se svoboda náboženského vyznání primárně vztahuje k našemu vnitřnímu cítění, zahrnuje v sobě také svobodu projevat toto vyznání, ať už v soukromí či na veřejnosti. Druhá část prvního odstavce se tak týká složky vnější neboli *fora externa*. Pod tímto je tedy možné si představit bohoslužby, vydávání náboženských textů, vyučování náboženství, dodržování náboženských rituálů, nošení a vyvěšování náboženských symbolů, ale také například právo šířit náboženství a přesvědčovat ostatní k obracení se na konkrétní víru.⁵⁴

ECHR však poznamenává, že ne každé jednání motivované nebo inspirované náboženstvím nebo vírou Úmluva chrání.⁵⁵ Je potřeba rozlišovat, zda se jedná o skutečný a klíčový projev přesvědčení, nebo se daný jedinec za svobodu projevu vyznání jen skrývá a spojitost mezi jeho jednáním a vyznáním je jen mizivá.

Jako příklad uvedu rozhodnutí Arrowsmith proti Velké Británii, kde paní Arrowsmithová tvrdila porušení čl. 9 EÚLP, když byla odsouzena k trestu odnětí svobody za šíření letáků, kterými nabádala anglické vojáky k dezerci, pokud by měli být vysláni do Severního Irska. Paní Arrowsmithová se bránila, že tímto jednáním pouze manifestovala své pacifistické přesvědčení. Evropská komise pro lidská práva, která v dané věci rozhodla, však neshledala porušení článku 9 EÚLP. Ačkoliv je pacifistické přesvědčení hodno ochrany podle čl. 9, nebylo v tomto případě shledáno skutečné spojení mezi tímto přesvědčením a obsahem šířených letáků, jejichž motivace byla spíše politická.

⁵² Rozsudek ESLP ze dne 3. února 2011, ve věci Siebenhaar proti Německu, stížnost č. 18136/02.

⁵³ Rozsudek Velkého senátu ESLP ze dne 10. listopadu 2005, ve věci Leyla Sahin proti Turecku, stížnost č. 44774/98, § 107.

⁵⁴ Rozsudek ESLP ze dne 25. května 1993, ve věci Kokkinakis proti Řecku, stížnost č. 14307/88.

⁵⁵ Rozsudky ESLP ve věcech Kalaç proti Turecku, Pichon a Sajous proti Francii, Arrowsmith proti Velké Británii.

2.1.3 Kritéria přípustnosti zásahu a prostor pro uvážení státu

K této složce se samozřejmě také váže pozitivní a negativní povinnost státu. Na rozdíl od vnitřní složky však forum externum nepatří mezi absolutní práva a může podléhat omezení. O podmínkách, které je potřeba splnit, aby takové omezení bylo možné, pojednává odstavec 2 čl. 9, kde jsou uvedeny celkem tři podmínky:

1. **Legalita:** Je třeba, aby omezující opatření bylo v souladu se zákonem. ESLP tento požadavek dále rozvinul, když stanovil, že zákon musí být dostatečně dostupný a předvídatelný.⁵⁶ Pokud navíc zákon přiznává určitou diskreční pravomoc, pak musí být její obsah a rozsah jasně stanoven, aby se předešlo svévolnému uplatňování.⁵⁷ V případě Kokkinakis proti Řecku však ESLP připustil, že podmínka legality je splněna i v případě, že zákonná úprava není dostatečně přesná, pokud existuje ustálená judikatura, která tento nedostatek odstraňuje.⁵⁸
2. **Legitimita:** Opatření sleduje alespoň jeden z taxativně uvedených legitimních cílů, kterými jsou: veřejná bezpečnost, ochrana veřejného pořádku, ochrana zdraví, morálky a ochrana práv a svobod jiných. Ačkoliv je tento výčet taxativní, ESLP ve své judikatuře občas připustí cíl, který přímo nevyplývá z žádné z výše uvedených možností, pokud je možno jej pod některou podřadit. Tak se tomu stalo např. v případě S.A.S. proti Francii,⁵⁹ kdy ESLP uznal, že minimální požadavky soužití ve společnosti⁶⁰ jsou legitimním cílem pro plošný zákaz zahalování na veřejnosti. Soud tento cíl podřadil pod ochranu práv a svobod druhých.
3. **Proporcionalita:** Tato podmínka odpovídá na otázku, zda je opatření nezbytné v demokratické společnosti. Soud zde zkoumá, zda je dán naléhavý zájem společnosti, zda byl zásah přiměřený ve vztahu ke sledovanému legitimnímu cíli a zda je dostatečně dobře odůvodněn.⁶¹ V testu proporcionality navíc Soud posuzuje i často kritizovanou doktrínu prostoru pro uvážení tzv. *margin of appreciation*. Tato doktrína představuje určitý kompromis mezi snahou Soudu splnit svůj úkol spočívající v podání jednotného výkladu Úmluvy na straně jedné a rozmanitostí

⁵⁶ Rozsudek ESLP ze dne 26. března 1987, ve věci Leander proti Švédsku, stížnost č. 9248/81, § 50.

⁵⁷ Rozsudek ESLP ze dne 25. března 1993, ve věci Silver a ostatní proti Spojenému království, stížnosti č. 5947/72, 6205/73, 7052/75, 7061/75, 7107/75, 7113/75 and 7136/75, § 88.

⁵⁸ Rozsudek ESLP ze dne 25. května 1993, ve věci Kokkinakis proti Řecku, stížnost č. 14307/88.

⁵⁹ Rozsudek Velkého senátu ESLP ze dne 1. července 2014, ve věci S.A.S. proti Francii, stížnost č. 43835/11.

⁶⁰ Tzv. koncept *living together*.

⁶¹ MURDOCH, Jim. *Freedom of thought, conscience and religion*. Human rights handbooks, No. 9. 30 s. Dostupné na <https://rm.coe.int/168007ff4f>

států v jejich pohledu na jednotlivá lidská práva na straně druhé. Soud může stanovit úzký prostor pro uvážení. Tradičně je to v případech, kde jsou v sázce ty nejdůležitější ze základních práv. Na druhé straně může přistoupit k tzv. širokému prostoru pro uvážení v otázkách politicky citlivých, kde mezi členskými státy nepanuje obecná shoda na řešení takového případu.⁶² S tímto druhým typem prostoru pro uvážení se v rámci našeho tématu setkáváme častěji.

Evropský soud pro lidská práva vykonává svou jurisdikci nad všemi státy, které jsou členy Rady Evropy. Těchto států je aktuálně celkem 47. Dosah ESLP je tedy mnohem širší než například u soudních institucí při Evropské unii. Mezi jednotlivými státy existují značné kulturní, sociální a historické rozdíly, z tohoto důvodu je pro Soud obtížné vykládat některá lidská práva a rozhodovat o nich jednotným způsobem. Soud v některých případech dochází k závěru, že státní orgány mají lepší pozici k rozhodnutí o daném problému. Zatímco mezinárodní soud na věc vždy pohlíží s větším odstupem, lokální orgány dokáží lépe vyhodnotit situaci a uspokojit tak rozdílné národní zájmy.⁶³

Může se tedy zdát, že se všemi kontrolními mechanismy a testy je velmi složité omezit svobodu projevu náboženského vyznání, avšak není tomu tak úplně. Z důvodu velké citlivosti tématu náboženství a značných rozdílů v náboženském složení obyvatel Evropy je složité určovat jednotný směr ve jménu zachování ochrany principu legitimního očekávání a právní jistoty. Z tohoto důvodu se u těch nejsložitějších otázek ESLP často distancuje od přímého rozhodnutí a své rozhodnutí omezí jen na přezkum, zda stát nepřekročil prostor pro uvážení.

V sázce je mnoho. Jestliže by Soud ve složité politické otázce rozhodl proti všeobecnému názoru panujícího v daném státě, vystavil by se riziku snížení svého postavení. Stát by totiž mohl odmítnout následovat rozhodnutí, které by považoval za přílišný zásah do své suverenity. Jako příklad zde lze uvést rozhodnutí Lautsi proti Itálii,⁶⁴ které se týkalo křucifixů ve veřejných školách v Itálii. Stěžovatelka napadala zásah do svobody vyznání, neboť vystavování těchto symbolů ve veřejné instituci považovala za porušení principu sekularismu, který je zaručen v Italské ústavě. Senát ESLP jí dal na

⁶² Blíže k tématu prostoru pro uvážení viz KOPA, Martin. *Doktrína prostoru pro uvážení (margin of appreciation)*. Olomouc 2013. Disertační práce. Univerzita Palackého v Olomouci, Právnická fakulta.

⁶³ Rozsudek Velkého senátu ESLP ze dne 10. listopadu 2005, ve věci Leyla Sahin proti Turecku, stížnost č. 44774/98. § 121

⁶⁴ Rozsudek ESLP ze dne 18. března 2011, ve věci Lautsi proti Itálii, stížnost č. 30814/06.

konci roku 2009 jednomyslně za pravdu. Na ESLP se však snesla velká vlna kritiky a začátkem roku 2011 vydal Velký senát přesně opačný rozsudek.

2.2 Muslimské náboženské symboly

„Zatímco Francouzská v šátku je elegantní (...), muslimská žena je hrozbou civilizace.“⁶⁵

Dalším tématem, které je potřeba na úvod přiblížit jsou samotné náboženské symboly. Evropský soud pro lidská práva se ve svých rozhodnutích zabýval snad již všemi nejběžnějšími náboženskými symboly, na které v Evropě můžeme narazit. Ať už se jednalo o křesťanské krucifixy visící na stěnách či jako přívěsky, židovské jarmulky, sikhské turbany či muslimské šátky. Pro svou diplomovou práci jsem si zvolil právě poslední jmenované, neboť tyto v Evropě vzbuzují největší kontroverzi.

Význam muslimského šátku je ve společnosti často zjednodušován. Tento fenomén shrnul německý Spolkový soud již ve svém rozsudku z 24. září 2003: *„Nošení šátku nemá jednoznačný význam, ale skrývá se za ním více důvodů. Ne nutně symbolizuje podřízenost žen vůči mužům, jsou tací, kteří zastávají názor, že v určitých případech to dokonce může být prostředek emancipace ženy.“⁶⁶* Evropská společnost má často názor přesně opačný, jediným způsobem, jak emancipovat muslimskou ženu je zbavit ji tohoto břemene ve formě šátku.

Muslimské šátky můžeme rozdělit do dvou kategorií na ty, které zahalují obličej a ty, které nechávají tvář odkrytou. Do první kategorie patří *burka*, což je jednolitý volný závoj, který zakrývá celé tělo i obličej, pouze v oblasti očí je síťka, přes kterou žena může vidět. Velmi podobným oděvem je *nikáb*, který se od burky liší průzorem v oblasti očí namísto zmíněné síťky. I když neexistuje jednotný výklad Koránu, povinnost nosit burku nebo nikáb je pouze menšinovým názorem a týká se jen toho nejextrémnějšího výkladu.⁶⁷

⁶⁵ POULTER, Sebastian. *Muslim Headscarves in School: Contrasting Legal Approaches in England and France*. 17 Oxford Journal of Legal Studies 43, 1997. 62 s. Původně citováno v článku BOBEK, M. *Náboženské symboly ve veřejném prostoru aneb „Desatero v soudní síni nevyvěšíš, tvář svojí šátkem nezahalíš*. Právní fórum, 2005, 2(12), 472 s.

⁶⁶ Rozsudek německého Spolkového ústavního soudu ze dne 24. září 2003, 2BvR 1436/042.

⁶⁷ MOORE, Chris. *The Burqa – Islamic or Cultural?* [online]. Dostupné na [http://www.quran-islam.org/articles/part_3/the_burqa_\(P1357\).html](http://www.quran-islam.org/articles/part_3/the_burqa_(P1357).html)

Právě na tento typ oděvu dopadají velmi diskutované, plošné zákazy zahalování, zavedené v některých evropských státech.⁶⁸ Jedním z hlavních argumentů pro tato opatření ze strany států je ochrana veřejné bezpečnosti, neboť pod závojem nelze rozpoznat identitu nositele a vzhledem k volnosti oděvu může existovat i potenciální riziko, že nositel pod ním bude skrývat např. výbušninu. Důvody proč tento argument u Evropského soudu pro lidská práva neobstál se budu blíže zabývat v následující kapitole.⁶⁹

Druhým a zároveň v Evropě nejrozšířenějším typem jsou tedy šátky, které zahalují pouze vlasy a krk. Nejtradičněji se bude jednat o tzv. *hijab*. U této formy se s plošným zákazem ve veřejném prostoru nesetkáme, neboť zřejmě neexistuje legitimní cíl, který by takový zákaz ospravedlnil. Zákazy jsou jen selektivní a týkají se pouze určitých míst, kde je možné nějaký legitimní cíl sledovat. Těmito místy jsou typicky veřejné instituce jako veřejné školy, úřady a soudy, případně pouhá skutečnost, že je nositelka ve veřejném sektoru zaměstnána (policistky, úřednice, učitelky). Argumentem pro zákaz zde je tzv. princip sekularismu a neutrality, tedy snaha o oddělení státu a náboženství.

Nejmladší a nejproblematictější oblastí zakazování šátků je v případě zaměstnanců pracujících v soukromém sektoru. Zaměstnavatelé se snaží přenést princip neutrality z veřejného sektoru a argumentovat snahou o zachování nábožensky neutrálního image společnosti. Tímto problémem se již zabýval jak Štrasburský soud, tak Evropský soudní dvůr v Lucemburku. Oba soudy došly překvapivě k opačnému závěru. I tímto rozporem se budu v dalších kapitolách blíže zabývat.

Posledním typem muslimského oděvu, o kterém je vhodné se v této kapitole alespoň krátce zmínit, jsou tzv. burkiny. Jednodílné plavky, které zakrývají vše kromě obličeje, dlaní rukou a chodidel. Připomínají tak celotělový neopren. Tomuto úboru se dostalo velké pozornosti v průběhu minulého léta, když byl v několika francouzských obcích vyhlášen jejich zákaz. Důvodem tohoto zákazu byla údajná ochrana veřejného pořádku a principu sekulárního státu. O tom, zda se jednalo o skutečný motiv, však lze pochybovat. Celý svět tak mohl sledovat záběry z pláže, kde skupinka francouzských policistů stojí a

⁶⁸ Všeobecný zákaz platí ve Francii a Belgii, s regionálními zákazy se můžeme setkat například v Itálii, Španělsku a Švýcarsku.

⁶⁹ Rozsudek Velkého senátu ESLP ze dne 1. července 2014, ve věci S.A.S. proti Francii, stížnost č. 43835/11, § 37.

dohlíží nad svlékající se muslimskou ženou. Francouzský Nejvyšší správní soud tento nesmyslný zákaz na konci léta zrušil, avšak skutečnost, že takový předpis vůbec vešel v platnost je smutným důkazem toho, k jakým absurdnostem mohou aktuální nálady ve společnosti dojít.⁷⁰

2.3 Veřejný prostor a pojmy sekularismus, neutralita a laicismus

„Výchozí myšlenkou evropské konstrukce veřejného prostoru je světský, laický prostor, kde se všichni setkávají bez ohledu na náboženství. Staletí náboženských válek byla vyřešena kompromisem: náboženství patří do osobní sféry jednotlivce, veřejný prostor je přísně laický.“⁷¹

Za veřejný prostor bývají tradičně považovány veřejné instituce jako jsou školy, úřady či soudy. Tedy místa kde existuje nějaké napojení na státní finance.

V souvislosti s veřejným prostorem a jeho vztahem k náboženství můžeme často narazit na tři pojmy: sekularismus, neutralita a laicismus. Tyto mohou být někdy vykládány jako synonyma, i když mezi nimi jsou drobné rozdíly. Sekulární stát je takový, ve kterém je církev oddělená od státní moci. Tato separace začala již v době osvícenství během 17. století. Dnes můžeme říci, že velká většina států je sekulárních, tedy takových, kde náboženství nijak nezasahuje do chodu státu.

Neutrální stát lze považovat za další vývoj sekulárního státu, předpokladem neutrality je sekularismus. Neutrální stát je takový, který nenadržuje žádnému náboženství, ke všem přistupuje stejně. I zde je možné říct, že alespoň v Evropě máme většinu států neutrálních. Z výjimek můžeme uvést např. Velkou Británii, Polsko a Řecko. Společným znakem těchto států je, že v nich existuje nějaké státní náboženství, ať už se jedná o katolickou církev v Polsku, anglikánskou církev ve Velké Británii nebo ortodoxní církev v Řecku.

Neutralitu lze však dále rozdělit na tři základní typy. Exkluzivní, inkluzivní a vyrovnávací či kompenzační. Mezi stát, který se vydal cestou exkluzivní neutrality a stát laický, lze dát rovnítko. Exkluzivní neutrality je dosaženo tak, že jsou všechny náboženské projevy vyloučeny z veřejného prostoru. Ke státům, které se v Evropě vydaly tímto

⁷⁰ France burkini: Highest court suspends ban. [online]. BBC News, 26. srpna 2016. Dostupné na <http://www.bbc.com/news/world-europe-37198479>

⁷¹ BOBEK, M. Náboženské symboly ve veřejném prostoru aneb „Desatero v soudní síni nevyvěšíš, tvář svojí šátkem nezahalíš“. Právní fórum, 2005, 2(12), 470 s.

směrem lze zařadit zejména Francii, Turecko a Belgie. Inkluzivní neutrality je naopak dosaženo tím, že jsou do veřejného prostoru všechny projevy náboženství vpuštěny a všem je dána rovná míra příležitostí a prostoru, například ve formě státních finančních příspěvků či úlev. Tímto směrem se vydalo Nizozemsko. Posledním modelem je vyrovnávací neutralita, kdy stát nadřazuje některému náboženství, aby vyrovnal historické či sociální rozdíly a umožnil všem náboženským skupinám stejnou účast ve společnosti.⁷²

2.4 Diskriminace

Diskriminace je posledním pojmem, u kterého je vhodné se na chvíli zastavit a alespoň v krátkosti vysvětlit jeho význam. U všech rozebíraných případů je určitá míra diskriminace neboli nerovného zacházení přítomna. Nejvíce o ni pak budu mluvit v případech, kterými se zabýval Evropský soudní dvůr. Teorie rozlišuje čtyři základní koncepce rovnosti:

1. Rovnost **formální** vychází z pravidla, že spravedlnosti dosáhneme, budeme-li ke všem přistupovat stejně. Jako typický příklad si můžeme přestavit situaci, kdy žáci musí vypracovat test, jehož zadání je u všech stejné. Existují však situace, ve kterých, pokud na všechny uplatníme stejná pravidla, se můžeme vůči určité skupině dopustit nerovného zacházení. Ve výše zmíněném případě by tomu tak bylo například v situaci, kdyby byl ve třídě nevidomý žák. Ačkoliv se tedy jedná o tzv. rovnost *de iure*, neboli rovnost procesní, k faktické rovnosti má tento koncept daleko.
2. Pomocí **rovnosti materiální** tento nedostatek odstraňujeme a přidáváme i tzv. rovnost *de facto*. Tento typ vychází z Aristotelova pojetí rovnosti, kterou vyjádřil ve svém díle Etika Nikomachova: „*Se stejnými stejně, s nestejnými nestejně.*“⁷³ V praxi to znamená, že je třeba zohlednit dopad pravidla na každý subjekt. Jako odnože rovnosti materiální bývají považovány další dvě formy.
3. Rovnost **příležitostí**, která si dává za cíl postavit všechny subjekty na stejnou startovní linii. Příkladem z praxe nám může být případ D.H. a ostatní proti České

⁷² BEAUMONT, Justin. BAKER, Christopher. *Postsecular Cities: Space, Theory and Practice*. Bloomsbury Publishing, 2011. 207 s. Dostupné na <https://books.google.es/books?id=g0EdCgAAQBAJ&pg=PA207>

⁷³ HORSPOOL, Margot. HUMPHREYS, Matthew. *European Union Law*. OUP Oxford, 2012. 137 s. Dostupné na <https://books.google.es/books?id=DX6cAQAQBAJ&pg=PA137>

republiky,⁷⁴ ve kterém ESLP rozhodl, že se Česká republika dopustila diskriminace vůči Romům, když jim zejména z jazykových a kulturních důvodů nezajistila rovný přístup ke vzdělání.

4. Posledním a nejkontroverznějším typem rovnosti je rovnost **výsledků**. Typickým projevem je stanovování kvót, například povinné zastoupení žen na kandidátních listinách za účelem dosažení proporčního zastoupení.

Michal Bobek však k tomuto dělení rovnosti trefně dodává, že je „spíše didaktického charakteru a blíží se ideálním modelům, neexistujícím v praxi“.⁷⁵ Abychom se tedy posunuli k o poznání praktičtějším pojmům, je třeba vysvětlit **přímou a nepřímou diskriminaci**. Pro účely definice těchto pojmů si vystačíme s antidiskriminačním zákonem, který je popisuje ve dvou paragrafech:

„§ 2 odst. 3: Přímou diskriminací se rozumí takové jednání, včetně opomenutí, kdy se s jednou osobou zachází méně příznivě, než se zachází nebo zacházelo nebo by se zacházelo s jinou osobou ve srovnatelné situaci, a to z důvodu rasy, etnického původu, národnosti, pohlaví, sexuální orientace, věku, zdravotního postižení, náboženského vyznání, víry či světového názoru.“

„§ 3 odst. 1: Nepřímou diskriminací se rozumí takové jednání nebo opomenutí, kdy na základě zdánlivě neutrálního ustanovení, kritéria nebo praxe je z některého z důvodů uvedených v § 2 odst. 3 osoba znevýhodněna oproti ostatním. Nepřímou diskriminací není, pokud toto ustanovení, kritérium nebo praxe je objektivně odůvodněno legitimním cílem a prostředky k jeho dosažení jsou přiměřené a nezbytné.“⁷⁶

Pokud tato ustanovení shrneme, vyplývá, že u první formy k diskriminaci směřujeme přímo a je cílem našeho jednání. Oproti tomu u druhé formy je diskriminace pouhým nechtěným následkem jednání, které ve skutečnosti směřuje k jinému cíli. Zatímco si tedy osoba přímo diskriminující plně uvědomuje tuto skutečnost, osoba, která diskriminuje nepřímo o tom nemusí mít ani tušení.

⁷⁴ Rozsudek Velkého senátu ESLP ve věci D. H. a ostatní proti České republice ze dne 13. listopadu 2007, stížnost č. 57325/00.

⁷⁵ BOBEK, M. *Náboženské symboly ve veřejném prostoru aneb „Desatero v soudní síni nevyvěsíš, tvář svojí šátkem nezahalíš*. Právní fórum, 2005, 2(12). 470 s.

⁷⁶ Zákon č. 198/2009 Sb., o rovném zacházení a o právních prostředcích ochrany před diskriminací a o změně některých zákonů (antidiskriminační zákon).

Ačkoliv se zdá, že hranice mezi přímou a nepřímou diskriminací je jasně dána, v praxi se tyto linie vzájemně překrývají. Často se totiž lze setkat s případy, u kterých existuje podezření, že se namísto diskriminace nepřímé jedná o dobře skrytou diskriminaci přímou. Důvod, který stojí za takovým zastřením je zřejmý. Zatímco přímou diskriminaci lze odůvodnit jen v opravdu výjimečných případech, u nepřímé diskriminace bývá zákon benevolentnější. Postačí, když je takové jednání zdůvodněno legitimním cílem a prostředky k jeho dosažení jsou přiměřené a nezbytné.

Učebnicovým příkladem je situace, kdy restaurace zavede pravidlo, kterým zakáže vstup se psy. Ačkoli tímto opatřením dochází k přímé diskriminaci pejskařů, nespadá tato okolnost pod žádný ze zakázaných důvodů. V tomto opatření se však skrývá nepřímá diskriminace z důvodu zdravotního postižení, neboť by osobám se zrakovým postižením byl vstup do restaurace s vodícím psem zapovězen.

3 Judikatura Evropského soudu pro lidská práva

Až do nedávné doby byla judikatura Evropského soudu pro lidská práva ve věcech porušení článku 9 Evropské úmluvy o ochraně lidských práv poměrně sporá v porovnání s jinými články Úmluvy. Tento závěr lze učinit na základě statistických údajů, které jsou volně dostupné na stránce Soudu.⁷⁷ Od počátku 90. let však počet rozhodnutí vzrostl. Podíváme-li se na informace týkající se konkrétně náboženských symbolů a svobody projevu náboženského vyznání, zjistíme, že všechna rozhodnutí, která Soud považuje za významná v této oblasti vznikla až v novém tisíciletí.⁷⁸

Pokud bychom měli předvídat budoucí vývoj, lze očekávat, že množství případů týkajících se svobody projevu náboženského vyznání poroste. Příčinou toho může být jednak skutečnost, že se ESLP konečně „otevřel“ i této problematice a jeho judikatura se zde neustále vyvíjí. Dalším důvodem může být zvyšující se počet náboženských menšin v Evropě a problémy spojené s jejich integrací.

Případy, které budu v diplomové práci rozebírat jsem rozdělil podle klíče, který jsem nastínil již dříve. Jako první uvedu problematiku nošení náboženských symbolů ve vzdělávacích institucích, což je jedna z nejstarších a zároveň nejčastějších oblastí, ke které se ESLP měl možnost vyjádřit. Další oblastí bude plošný zákaz nošení náboženských symbolů na veřejném prostranství. Na tomto případě je mimo jiné možnost všimnout si vývoje pohledu ESLP na muslimské zahalování oproti dřívějším případům. Poslední probíranou kategorií bude oblast, která tvoří most mezi veřejným a soukromým sektorem, kam se problematika náboženských symbolů plíživě přesouvá. Touto oblastí je nošení náboženských symbolů v práci, ke kterému se nedávno vyjádřil i Evropský soudní dvůr a na jehož judikaturu budu v práci navazovat.

⁷⁷ *Overview 1959-2016 ECHR*, [online]. Dostupné na http://www.echr.coe.int/Documents/Overview_19592016_ENG.pdf

⁷⁸ *Factsheet – Religious symbols and clothing*, [online]. Dostupné na http://www.echr.coe.int/Documents/FS_Religious_Symbols_ENG.pdf

3.1 Rozsudky

3.1.1 Dahlab proti Švýcarsku

Stěžovatelka Lucia Dahlab je švýcarská občanka, která pracovala od roku 1989 jako učitelka na základní škole v Ženevě. Roku 1991 konvertovala k Islámu, provdala se za muže Alžírského původu a z jejich manželství vzešly tři děti. Ke konci školního roku 90/91 začala ve třídách nosit muslimský šátek. Po návratu z mateřské dovolené však školní inspektor o tomto zjištění informoval místní Generální ředitelství pro základní vzdělávání. Tento orgán vydal v srpnu 1996 rozhodnutí, kterým paní Dahlab zakázal nosit šátek při výkonu svých pracovních povinností, neboť je takové jednání v rozporu se zákonem o veřejném vzdělávání.⁷⁹

Případ se dostal až před ESLP, kde stěžovatelka namítala porušení článku 9 ve spojení s článkem 14 Úmluvy, který pojednává o zákazu diskriminace. ESLP došel k závěru, že v tomto případě Úmluva nebyla porušena. Shledal, že opatření mělo zákonný základ a sledovalo legitimní cíl ochrany práv a svobod druhých, veřejné bezpečnosti a ochrany veřejného pořádku. V souvislosti s testem proporcionality Soud uzavřel svou argumentaci tímto prohlášením:

„Soud uznává, že je velmi obtížné posoudit dopad, jaký může mít tak silný vnější symbol, jakým je nošení šátku, na svobodu svědomí a vyznání velmi mladých dětí. Žáci stěžovatelky byli ve věku od 4 do 8 let, což je věk, kdy se děti zajímají o mnoho věcí jsou také snadněji ovlivněny než starší žáci. Za těchto okolností nelze bezvýhradně popřít, že nošení šátku může mít určitý proselytizační⁸⁰ efekt, s přihlédnutím k tomu, že se tento zvyk zdá být uložen ženám pravidlem stanoveným v Koránu a které, jak poznamenal Spolkový soud, není snadné sloučit s principem rovnosti pohlaví. Zdá se tedy obtížné sladit nošení islámských šátků s myšlenkou tolerance, úcty k druhým, a především rovnosti a nediskriminace, kterou musí všichni učitelé v demokratické společnosti předávat svým žákům.“⁸¹

S první částí argumentace Soudu lze bez větších výhrad souhlasit. Je pravdou, že učitel je významnou výchovnou autoritou a pro děti takto nízkého věku se mnohdy stává vzorem, který chtějí následovat. Také lze říci, že děti ve věku od 4 do 8 let lze snadněji ovlivnit než starší děti. Otázkou zůstává, na kolik byl pro rozhodnutí Soudu tento

⁷⁹ Rozsudek ESLP ze dne 15. února 2001, ve věci *Dahlab proti Švýcarsku*, stížnost č. 42393/98.

⁸⁰ Termín proselytizace označuje obrácení jiného na víru.

⁸¹ Rozsudek ESLP ze dne 15. února 2001, ve věci *Dahlab proti Švýcarsku*, stížnost č. 42393/98.

argument klíčový a zda by své rozhodnutí změnil, pokud by se jednalo například o děti navštěvující druhý stupeň základní školy nebo středoškolské studenty. U této kategorie studentů je sice menší ovlivnitelnost, ale dle mého názoru mnohem větší šance, že si z pouhého nošení šátku, bez jakéhokoliv aktivního obracení na víru, odnesou myšlenku konverze k Islámu. Tato pravděpodobnost se ještě zvýší, pokud je takový učitel autoritou. Z vlastní zkušenosti mohu říci, že ačkoliv jsem své učitele na prvním stupni respektoval, s opravdovými autoritami a vzory se student setkává až ve vyšších stupních vzdělávání.

Vzhledem k pozdějšímu vývoji judikatury lze předpokládat, že stupeň vzdělávání, ve kterém byla paní Dahlab zaměstnána, nehrál tak velkou roli. Dostačujícím argumentem pro zásah by byla pouhá skutečnost, že paní Dahlab jako zaměstnankyně státní školy mohla svým jednáním porušit princip sekularity, který je ve švýcarském vzdělávacím systému vyžadován.

Kontroverzní je druhá část výroku, ve které se Soud zabývá hodnocením islámu. K tomuto se vyjádřil ve svém článku JUDr. Michal Bobek: „*Není asi třeba zdůrazňovat, že poslední věta výše uvedeného citátu je dosti radikální. Je otázkou, nakolik je pro jakýkoliv soud vhodné pouštět se do hodnocení obsahu toho či onoho náboženství.*“⁸² Soud tento svůj kontroverzní postoj zopakoval i v případě Leyla Sahin proti Turecku⁸³ a opustil jej až v případě S.A.S. proti Francii.⁸⁴

Na závěr bych chtěl uvést ještě jednu zajímavou skutečnost, která vyplynula z tohoto případu. Švýcarský Spolkový soud ve svém rozhodnutí uvedl, že „*zákaz nošení šátku se vztahuje pouze na školní personál a nelze jej rozšířit i na zahalující se žáky.*“⁸⁵ Aby byl tedy zachován princip sekularity ve Švýcarsku, postačí, když se zákaz týká jen učitelů a není třeba jej rozšiřovat na studenty. Důvod tohoto přístupu je možný vidět v argumentech výše. Učitelce je možné zakázat nosit šátek, neboť se jedná o autoritu, která může ovlivňovat žáky a jde o zaměstnance veřejné školy a je tedy možné shledat určitý rozpor s náboženskou neutralitou státu. Ani jeden z těchto důvodů logicky nelze vztáhnout na studenty. Jiný přístup byl však zvolen například v Turecku, jak popíšu dále.

⁸² BOBEK, M. *Náboženské symboly ve veřejném prostoru aneb „Desatero v soudní síni nevyvěšiš, tvář svojí šátkem nezahalíš.* Právní fórum, 2005, 2(12), 469 s.

⁸³ Rozsudek Velkého senátu ESLP ze dne 10. listopadu 2005, ve věci Leyla Sahin proti Turecku, stížnost č. 44774/98.

⁸⁴ Rozsudek Velkého senátu ESLP ze dne 1. července 2014, ve věci S.A.S. proti Francii, stížnost č. 43835/11.

⁸⁵ Rozsudek ESLP ze dne 15. února 2001, ve věci Dahlab proti Švýcarsku, stížnost č. 42393/98.

3.1.2 Leyla Sahin proti Turecku

Stěžovatelka narozená v roce 1973 do tradiční muslimské rodiny, studovala medicínu na Univerzitě v Istanbulu, kam v pátém ročníku přestoupila z Univerzity v Burse. Přibližně půl roku po jejím přestupu, 23. února 1998, vydala istanbulská univerzita oběžník, ve kterém zakázala studentkám nosícím muslimské šátky a studentům s plnovousem vstup na přednášky a semináře. Pokud by i přes tento zákaz student navštěvoval hodiny, bylo by jeho jednání předmětem disciplinárního řízení. Stěžovatelka odmítala dodržovat tento zákaz, důsledkem čehož byla nejdříve napomenuta a později jí bylo pozastaveno studium. Stěžovatelka opustila istanbulskou univerzitu a 16. září 1999 se zapsala na univerzitu ve Vídni, aby mohla ve studiu pokračovat.⁸⁶

Případ se dostal až před velký senát ESLP, kde stěžovatelka namítala porušení článku 9 Úmluvy. Soud znovu bez větších problémů rozhodl o tom, že opatření mělo zákonný zásah a sledovalo legitimní cíl. V tomto případě se jednalo o ochranu práv a svobod druhých a veřejný pořádek. Hlavní argumentace tak znovu zůstala na poslední složku testu přípustnosti zásahu, kterou je přiměřenost, tedy zda byl zásah nezbytný v demokratické společnosti.

ESLP ve své argumentaci nejdříve vysvětlil složitou situaci v Turecku, kde byl Islám jako státní náboženství zrušen již v roce 1928 a země od té doby kráčí ve stopách přísného sekularismu a to i přesto, že naprostá většina Turků jsou muslimové.⁸⁷ Zároveň poukazuje na politický význam, který islámský šátek v posledních letech nabyl v souvislosti s rostoucím počtem extrémních politických hnutí.

Velký senát souhlasil s argumentací Senátu, který v souvislosti ochranou práv a svobod druhých poukázal na dopad, jaký by nošení takového symbolu, což je prezentováno nebo vnímáno jako náboženská povinnost, mělo na ženy, které jej nosit nechtějí. Soudkyně Tulkens ve svém disentujícím stanovisku uvádí, že toto není dostatečný argument pro ospravedlnění naléhavého zájmu společnosti a nabízí trefné srovnání se svobodou projevu: *„Soud nikdy nepřijal, že by omezení svobody projevu mohlo být ospravedlněno důvodem, že předmětné názory a postoje nejsou všeobecně sdíleny a*

⁸⁶ Rozsudek Velkého senátu ESLP ze dne 10. listopadu 2005, ve věci Leyla Sahin proti Turecku, stížnost č. 44774/98.

⁸⁷ Turkey Demographics Profile 2016 [online]. Dostupné na http://www.indexmundi.com/turkey/demographics_profile.html

*někteří lidé jimi mohou být i uraženi.*⁸⁸ Pro podporu svého argumentu uvedla rozsudek Gündüz proti Turecku.⁸⁹ V tomto případě Soud shledal porušení svobody projevu v případě muslimského náboženského vůdce, který byl odsouzen za násilnou kritiku tureckého sekularismu. Pan Gündüz vyzýval k zavedení práva šaría, a aby se o dětech narozených mimo manželství mluvilo jen jako o bastardech. K tomu dodává srovnání: *„Mírový projev náboženství, jakým je nošení šátku může být zakázán, zatímco poznámky, které mohou být vykládány jako podněcování k náboženské nesnášenlivosti jsou chráněny svobodou projevu“.*⁹⁰

Stejně jako v prvním zmíněném případě se i tento týká nošení symbolů ve vzdělávací instituci. Z prvního stupně základní školy se však spor přenesl až na univerzitní půdu a stěžovatelkou zde není učitelka, ale studentka. V případě Dahlab proti Švýcarsku bylo prokázáno, že k dosažení principu sekularity postačí zásah do svobody vyznání personálu školy a není nutné jej rozšiřovat na studenty. Soud se bohužel touto skutečností ve svém rozsudku nezabývá a státu téměř automaticky přiznává míru uvážení v určení rozsahu, kam až je možné zajít za účelem naplnění principu sekularity.

V případě Dahlab proti Švýcarsku bylo možné najít určitou linku, která spojovala stěžovatelku jako zaměstnankyni státu s principem sekularity, který stát reprezentoval. V tomto případě je však toto spojení téměř mizivé. Je obtížné si představit, jak může studentka, která nereprezentuje stát, ohrožovat svým šátkem sekulární Turecko. Samozřejmě lze jít přes argument sekulárního vzdělávacího systému, ale opravdu je jediným způsobem, jak tohoto dosáhnout, nutnost vyčistit univerzitní půdu od všech projevů náboženství a přesvědčení? Neměla by univerzita být naopak neutrálním místem, kde se střetávají různé kultury, názory a smýšlení za účelem rozvíjení debaty a pluralismu?

Na tomto místě je zároveň třeba poukázat na skutečnost, že se tvář sekulárního Turecka v posledních letech velmi změnila. Od roku 2010 dochází k postupnému rušení zákazu zahalování ve školství, v politice, u policistů a naposledy v armádě.⁹¹ Prezident

⁸⁸ Rozsudek Velkého senátu ESLP ze dne 10. listopadu 2005, ve věci Leyla Sahin proti Turecku, stížnost č. 44774/98. § 9 disentujícího stanoviska soudkyně Tulkens.

⁸⁹ Rozsudek ESLP ze dne 4. prosince 2003, ve věci Gündüz proti Turecku ze dne 4. 12. 2003, stížnost č. 35071/97.

⁹⁰ Rozsudek Velkého senátu ESLP ze dne 10. listopadu 2005, ve věci Leyla Sahin proti Turecku, stížnost č. 44774/98. § 9 disentujícího stanoviska soudkyně Tulkens.

⁹¹ *Turkey lifts military ban on Islamic headscarf* [online]. The Guardian, 22. února 2017. Dostupné na <https://www.theguardian.com/world/2017/feb/22/turkey-lifts-military-ban-on-islamic-headscarf>

Erdogan, který je hlavním protagonistu tohoto trendu, tvrdí, že je stále oddaný sekularismu, podporuje jen právo Turků projevovat své náboženství více otevřeně. Za tento vývoj se na něj však snáší i vlna kritiky, neboť se odchyluje od původních hodnot, na kterých Kemal Atatürk moderní Turecko postavil.⁹²

3.1.3 S.A.S. proti Francii

Případ S.A.S proti Francii se týkal francouzského zákona, který vstoupil v platnost v dubnu 2011. Tento zákon zakázal nosit na veřejném prostranství oděvy, které zakrývají obličej pod pokutou 150 €. ⁹³ Pro osoby, které by nutily jiného zakrývat svou tvář, byla stanovena pokuta 30.000 až 60.000 €. Neutrální povaha zákona však byla zpochybněna povahou debat a islamofobními poznámkami, které proces jeho přijímání doprovázely.⁹⁴ Ačkoliv se tedy jednalo o zdánlivě neutrální kritérium, fakticky dopadlo pouze na muslimky, které tento typ oděvů nosí a založilo tak nepřímou diskriminaci této skupiny osob.

Na rozdíl od předešlých případů, zde není znám téměř žádný předchozí vývoj případu. O stěžovatelce víme pouze to, že se jedná o francouzskou občanku muslimského vyznání, která příležitostně nosila burku nebo nikáb, zejména v závislosti na jejím aktuálním spirituálním cítění. Stěžovatelka například uvedla, že tento oděv měla potřebu nosit během náboženských událostí, jako je Ramadán. Zároveň by si jej sundala v případě nutné kontroly totožnosti a bezpečnostních kontrol. Hlavní zásah tedy vnímala ve skutečnosti, že byla zbavena možnosti volby, zda si tento oděv obleče či nikoliv.

Stát tento zásah odůvodnil dvěma cíli, prvním z nich byla ochrana veřejné bezpečnosti. Díky zákonu totiž bylo možné identifikovat osoby a zabránit tak nebezpečí pro bezpečnost osob a majetku a bojovat proti podvodům v oblasti identity. Druhým cílem byla ochrana práv a svobod druhých, které mělo být dosaženo zajištěním „*respektování minimálního souboru hodnot v otevřené a demokratické společnosti.*“⁹⁵ Pod tímto se skrývají další tři dílčí cíle, kterými jsou rovnost pohlaví, lidská důstojnost a splnění základních pravidel soužití ve společnosti neboli koncept „*living together*“.⁹⁶

⁹² *Recep Tayyip Erdogan: Turkey's pugnacious president* [online]. BBC News, 17. dubna 2017. Dostupné na <http://www.bbc.com/news/world-europe-13746679>

⁹³ Rozsudek Velkého senátu ESLP ze dne 1. července 2014, ve věci S.A.S. proti Francii, stížnost č. 43835/11.

⁹⁴ Ibid. §148 a 149

⁹⁵ Ibid. § 82.

⁹⁶ Koncept společného soužití.

ESLP sice uznal legitimní cíl ochrany veřejné bezpečnosti, tento důvod však neprošel testem proporcionality. Soud stanovil, že zde chybí nezbytnost v demokratické společnosti, neboť zavedení takového plošného zákazu by bylo přiměřené jen tam, kde platí obecné ohrožení veřejné bezpečnosti. Existenci takového ohrožení však vláda neprokázala.

Co se týče rovnosti pohlaví, Soud tento důvod odmítl, když podle něj „*Stát nemůže ve jménu rovnosti pohlaví zakázat tradici, která je ženami, jako je stěžovatelka, obhajována.*“⁹⁷ ESLP nepřijal ani argument ochrany lidské důstojnosti. Uznal, že tento typ oděvu je mnohými vnímán jako podivný, zdůraznil však, že je projevem kulturní identity, která přispívá k pluralismu, což je neodmyslitelná součást demokracie. Navíc nic nenasvědčovalo tomu, že by ženy nosící tento oděv měly snahu vyjádřit nějakou formu opovržení vůči těm, se kterými se setkávají nebo se jinak dotknout důstojnosti ostatních.⁹⁸

Zajímavé zde je, že se Soud v otázce ochrany lidské důstojnosti pokoušel zjistit, zda se ženy, které nosí šátky pokouší zasahovat do důstojnosti druhých. V jiných případech, týkajících se lidské důstojnosti, se totiž těmito subjektivními pohnutkami mezinárodní soudy nezabývají a vždy na otázku zásahu do důstojnosti pohlížejí objektivně. Jako příklad zde lze uvést rozhodnutí Soudního dvora Evropské Unie, ve kterém Soud konstatoval možnost státu zakázat činnost spočívající v provozování her simulujících akty zabíjení (tzv. laser game) z důvodu zásahu do lidské důstojnosti.⁹⁹ Dalším velmi známým případem je rozhodnutí Komise OSN pro lidská práva, která odmítla stížnost proti vyhláše zakazující vystřelování trpaslíků v cirkuse z děla. Důvodem bylo porušování lidské důstojnosti. Stěžovatel, který takto přišel o své zaměstnání, však k tomuto uvedl, že jeho důstojnost byla více narušena skutečností, že se stal nezaměstnaným.¹⁰⁰ Ani v jednom z těchto případů nebyly brány v potaz subjektivní pohnutky dotčených osob, tedy zda uživatelé laser game chtěli svým jednáním útočit na lidskou důstojnost, či zda dotčení trpaslíci vnímali tuto činnost jako zásah do své důstojnosti.¹⁰¹

⁹⁷ Ibid. § 119.

⁹⁸ Ibid. § 120.

⁹⁹ Rozsudek Soudního dvora ze dne 14. října 2004, ve věci Omega Spielhallen- und Automatenaufstellungs-GmbH proti Oberbürgermeisterin der Bundesstadt Bonn, věc C-36/02. Dostupné na <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/CS/TXT/?uri=CELEX:62002CJ0036&qid=1496863949891>

¹⁰⁰ Manuel Wackenheim proti Francii. Sdělení č. 845/1999, U. N. Doc. CCPR/C/75/D 854/1999 (2002). Dostupné na <http://juris.ohchr.org/Search/Details/1010>

¹⁰¹ MCCREA, Ronan. *The French ban on public face-veiling: enlarging the margin of appreciation* [online]. EU Law Analysis, 2. července 2014. Dostupné na <http://eulawanalysis.blogspot.com.es/2014/07/the-french-ban-on-public-face-veiling.html?m=1>

Zbývající důvod, týkající se společného soužití, však Soud uznal jako legitimní a přiměřený sledovanému cíli. Ačkoliv je dle názoru Soudu výčet legitimních cílů v čl. 9 odst. 2 Úmluvy vyčerpávající a jejich definice je nutné vykládat restriktivně, uznal, že tento cíl je možné propojit s ochranou práv a svobod druhých. Dále přijal argument státu, že obličej hraje důležitou roli při sociální interakci a bariéra ve formě zahaleného obličeje může představovat zásah do práva žít v prostoru socializace, který činí společné soužití snazší.¹⁰²

Ačkoliv konečný verdikt nebyl příliš překvapivý a nevybočil z postoje, který ESLP doposud v případech týkajících se zahalování zaujímal, rozhodnutí obsahuje řadu posunů, které je možné hodnotit kladně. Mezi tyto patří opuštění názoru, podle kterého muslimský šátek není v souladu s principy rovnosti pohlaví a lidské důstojnosti. Jak jsem psal výše, Francie se pokoušela zákaz odůvodnit pomocí argumentů, které v předchozích případech na Soud zabíraly, tentokrát je však ESLP smetl ze stolu.

Další posun v judikatuře můžeme vidět v oblasti balancování práv, které jsou v sázce. Doposud se Soud takřka vždy zabýval jen snahou ospravedlnit zájem, který byl protiváhou svobody projevu náboženského vyznání, ale k samotné svobodě se příliš nevyjadřoval. Zde však konečně dává prostor i druhé straně vah a zmiňuje význam zásahu do svobody vyznání a újmu, kterou takový zásah působí: „*Odložením šátku se ženy vzdávají také významné části své identity.*“¹⁰³ „*Není pochyb o tom, že zákaz má významný negativní dopad na ženy, které si zvolily nosit tento typ šátku z náboženských důvodů, (...), důsledkem zákazu tak může být izolace těchto žen a omezení jejich autonomie a oslabení svobody projevu náboženského vyznání a práva na respektování soukromého života (...) a ohrožení jejich identity.*“¹⁰⁴ „*Skutečnost, že se ženy, které se zahalují z náboženských důvodů, vystavují riziku trestních sankcí, jen zvýší dopad tohoto opatření a může být pro tyto ženy traumatizující.*“¹⁰⁵

Některé argumenty však nelze přijmout bez kritiky. Velmi problematicky je koncept „společného soužití“, který je také jádrem argumentace disentujícího stanoviska německé a švédské soudkyně. O tomto konceptu hovoří jako o vágním a přitaženém za vlasy.¹⁰⁶

¹⁰² Rozsudek Velkého senátu ESLP ze dne 1. července 2014, ve věci S.A.S. proti Francii, stížnost č. 43835/11, § 122.

¹⁰³ Ibid. § 139.

¹⁰⁴ Ibid. § 146.

¹⁰⁵ Ibid. § 152.

¹⁰⁶ Ibid. § 5 disentujícího stanoviska.

V rozsudku samotném Soud hodnotí tento koncept velmi kritickým pohledem a uvědomuje si jeho nástrahy: „*S ohledem na ohebnost pojmu společného soužití a z toho vyplývajícího rizika zneužití, musí Soud důkladně prověřit nezbytnost napadeného omezení.*“¹⁰⁷ Nicméně k tomuto „důkladnému prověřování“ zdá se nedošlo. Soud nakonec v souvislosti s tímto konceptem přiznal státu širokou míru uvážení. V tomto bodě se tak zdá argumentace Soudu poměrně protichůdná. Soud totiž může buďto přísně zkoumat, zda je zásah nezbytný v demokratické společnosti a přiměřený sledovanému cíli nebo stanovit širokou míru uvážení a toto posouzení tedy z velké části přenechat na straně státu, jak se stalo v tomto případě.

Samotný způsob, jakým je rozsudek napsán vyvolává smíšené pocity. Kdyby jej člověk četl bez vědomí toho, jaký bude konečný verdikt, mohl by být až přesvědčen o tom, že Soud podle své argumentace se zákazem nesouhlasí a dá za pravdu stěžovateli. ESLP uvádí celou řadu argumentů, proč všeobecný zákaz nemůže být přiměřený: tento typ oděvu nosí jen zanedbatelná skupina žen, zásah má na ně významný negativní dopad, zákaz jde proti principům tolerance a plurality. celá dlouhá argumentace je však na samotném konci rozsudku v několika paragrafech obrácena a Soud jakoby nevnímajíc své předchozí argumenty, rozhodne o pravém opaku. Ačkoli tedy Soud na mnoha místech v rozsudku vyzdvihuje princip pluralismu jako nezbytnou součást demokratické společnosti a jeden ze základních evropských hodnot, svým rozsudkem fakticky pluralismus z evropského veřejného prostoru odstraňuje.

Zákaz burek a nikábů nebyl v době zavedení tohoto zákona v Evropě ničím novým, lokální zákazy platily ve školách a pro státní zaměstnance již několik let předtím v různých evropských státech. Tento případ se však odlišuje svým rozsahem. Francie byla první zemí v Evropě, která zavedla plošný zákaz nošení burek a o několik měsíců později se k ní přidala i Belgie. Velké množství ostatních evropských států v posledních letech zpřísňuje či zavádí novou legislativu v této oblasti.¹⁰⁸

S přibývajícím počtem teroristických útoků v Evropě se stává čím dál složitější skrýt pravý důvod zavádění těchto omezení. Ve zprávách se běžně můžeme dočíst, že země či

¹⁰⁷ Ibid. § 122.

¹⁰⁸ *The Islamic veil across Europe* [online]. BBC News, 31. ledna 2017. Dostupné na <http://www.bbc.com/news/world-europe-13038095>

region zavádí či navrhuje tato opatření v souvislosti s určitým teroristickým útokem.¹⁰⁹
¹¹⁰ Zde je tedy zřejmé, že už nejde ani tak o společné soužití, jako spíš o ochranu před terorismem. Na první pohled se evropským zemím a jejich politickým představitelům nelze příliš divit, že za účelem ochrany veřejné bezpečnosti zasáhnou do svobody náboženského vyznání. Je však nutné se ptát, zda těmito opatřeními lze dosáhnout sledovaného cíle?

Sebevražedné útoky vykonané útočníkem, který se schová pod burku nejsou v Evropě vůbec běžné. Zdá se tedy, že požadavek obecného ohrožení veřejné bezpečnosti pro zavedení zákazu burky by stále nebyl naplněn a to i přesto, že od vydání rozsudku počet útoků rapidně vzrostl. Zákaz burky zkrátka v Evropě neznamena záruku veřejné bezpečnosti. Samozřejmě lze proti tomuto argumentovat skutečností, že nemá význam čekat, až k takovému útoku dojde. Argumentovat prevencí je ale na poli lidských práv velmi nebezpečné, takový argument by se mohl velmi jednoduše a rychle rozšířit na další preventivní opatření a na další omezování práv muslimů. Je tedy potřeba, aby se evropská společnost pod tíhou aktuální politické situace nesnižovala ke kolektivní vině.

3.1.4 Eweida proti Spojenému království

Rozsudek Eweida proti Spojenému království se sice netýká přímo muslimských náboženských symbolů, ale je velmi důležitý pro pochopení postoje ESLP vůči nošení náboženských symbolů v práci a pro možné srovnání tohoto postoje s dvěma nedávnými rozsudky Evropského soudního dvora, které se již muslimských náboženských symbolů týkaly.¹¹¹

Paní Eweida je koptská křesťanka, která od roku 1999 pracovala jako členka odbavovacího týmu pro soukromou dopravní společnost British Airways. Společnost měla zavedený tzv. „dress code“, který zakazoval nošení jakýchkoli doplňků, kromě těch, jejichž nošení je náboženskou povinností. I tyto však musely být vždy skryty pod uniformou společnosti. Výjimka z tohoto pravidla byla udělena jen zaměstnancům sikhského a muslimského vyznání, jejichž turban a šátek ze své podstaty nemohl být skryt.

¹⁰⁹ PERRING, Rebecca. *Now Italy says ENOUGH: Lombardy bans the BURKA after Europe's terror attacks* [online]. EXPRESS, 14. prosince 2015. Dostupné na <http://www.express.co.uk/news/world/626410/Lombardy-Italy-ban-burka-burqa-Islam-Muslim-women-face-covering>

¹¹⁰ *Germany to propose burka ban as part of anti-terrorism measures* [online]. The Journal.ie, 10. srpna 2016. Dostupné na <http://www.thejournal.ie/germany-anti-terrorism-measures-2921420-Aug2016/>

¹¹¹ Rozsudek ESLP ze dne 15. ledna 2013, ve věci Eweida a ostatní proti Spojenému království, stížnosti č. 48420/10, 59842/10, 51671/10 a 36516/10.

Paní Eweida do května 2006 nosila svůj přívěšek s křížkem schovaný pod oblečením, poté se však rozhodla přestat jej schovávat a nosit jej otevřeně jako symbol oddanosti k jejímu vyznání. Toto její rozhodnutí se nesetkalo s pochopením ze strany nadřízených, kteří paní Eweidu poslali z práce domů, když odmítala sundat či schovat svůj křížek. Později nabídli řešení této situace přeložením paní Eweidy na jiné místo, kde by se nedostala do kontaktu se zákazníky, ta tuto nabídku odmítla. Případu paní Eweidy se ve Velké Británii dostalo velké pozornosti v médiích. Společnost nakonec v únoru 2007 tuto politiku opustila a paní Eweida se vrátila do práce. Když však požadovala náhradu ušlé mzdy za dobu, kdy byla doma, British Airways odmítli její nárok a stejně tak britské soudy, ke kterým se odvolávala. Obrátila se tedy na Evropský soud pro lidská práva.

ESLP posoudil její stížnost a rozhodl o tom, že Velká Británie nespĺnila svůj pozitivní závazek vyplývající z článku 9 Úmluvy, když nedokázala ochránit stěžovatelku před porušením svobody projevu náboženského vyznání ze strany soukromé společnosti. ESLP zejména kritizoval způsob, jakým národní soudy přistoupily k balancování práv, které jsou v sázce. Na jedné straně vah stálo přání paní Eweidy projevovat své náboženské vyznání, což je jedno ze základních lidských práv. Na straně druhé stálo přání zaměstnavatele zastávat určitou korporátní „image“ což, jak Soud poznamenal, je bezpochyby legitimní cíl, nicméně mu národní soudy přiznaly příliš velkou váhu.¹¹²

Podle Soudu je kříž malý a diskretní náboženský symbol a nemohl nijak zásadně ovlivnit její profesní vzezření. Navíc se neprokázalo, že jiné náboženské oděvy, kterým byla povolena výjimka, měly nějaký negativní dopad na značku či image společnosti. Kromě toho skutečnost, že společnost později od takového pravidla upustila nasvědčuje tomu, že dřívější zákaz neměl pro společnost zásadní význam.¹¹³

Zajímavý názor přináší Soud v odpovědi na argument státu, že Štrasburský soud ve své předchozí judikatuře neshledával zásah do svobody projevu náboženského vyznání v případech, kdy osoba dobrovolně přijala zaměstnání či funkci, která takovým tradicím nevychází vstříc a kde existovaly i jiné možnosti, kde mohla tato osoba dodržovat své náboženské povinnosti bez zbytečných těžkostí či nepříjemností.¹¹⁴

¹¹² Ibid. § 94.

¹¹³ Ibid.

¹¹⁴ Ibid. § 46.

Stát, k podpoře svých argumentů, poukázal na několik předchozích rozsudků, mezi nimiž byly například případy Konttinen proti Finsku či Stedman proti Velké Británii. Pan Konttinen, zaměstnanec národní železniční společnosti a člen Církve adventistů sedmého dne, odmítal, v souladu se svým vyznáním, pracovat během šabatu (soboty). Soud jeho stížnost odmítl s tím, že měl možnost najít si zaměstnání, které by mu umožňovalo dodržování náboženské praxe. Podobný průběh měl i případ paní Stedman, která však jako křesťanka odmítala pracovat během nedělí.

Tento pohled ESLP vešel ve známost jako tzv. *freedom to resign doctrine*.¹¹⁵ Tedy pokud se jednotlivec může omezení svobody náboženského vyznání vyhnout, např. odstoupením z funkce a vyhledáním jiné práce, pak nedochází k zásahu do čl. 9. V tomto rozsudku však Soud zaujal jiné stanovisko, když poukázal na význam svobody náboženského vyznání v demokratické společnosti a konstatoval, že „v případech, kde si jednotlivec stěžuje na omezení svobody náboženského vyznání na pracovišti, je lepším přístupem než zastávat názor, že možnost změny zaměstnání by anulovala jakýkoliv zásah do uvedeného práva, zvážení této možnosti až v rámci celkového vyvažování při posuzování, zda bylo dané omezení přiměřené.“¹¹⁶

Přístup, jaký ESLP v této otázce zaujal, je podle mého názoru velmi příznivý. Pokud totiž někde dochází k porušování svobody vyznání, pak je vždy nutné toto porušení řádně prověřit pomocí testu proporcionality a neomezit se na pouhé konstatování, že se stěžovatel mohl problémům vyhnout, pokud by podal výpověď či souhlasil s přeřazením na jinou pozici. Stejně jako se u diskriminace nelze spokojit s argumentem, že nevidomý měl možnost navštívit jinou restauraci, kde mají vodící psi vstup povolen nebo že Romka měla možnost vyhledat jiný inzerát, ve kterém by pronajímatel s touto menšinou neměl problém.

¹¹⁵ FOBLETS, Marie-Claire, ALIDADI, Katayoun. *A Test of Faith?: Religious Diversity and Accommodation in the European Workplace*. Routledge, 2016. 38 s. Dostupné na <https://books.google.es/books?id=zRvACwAAQBAJ&pg=PA38>

¹¹⁶ Rozsudek ESLP ze dne 15. ledna 2013, ve věci Eweida a ostatní proti Spojenému království, stížnosti č. 48420/10, 59842/10, 51671/10 a 36516/10, § 83.

4 Judikatura Evropského soudního dvora

Evropský soudní dvůr (dále jen ESD) je vrcholným soudním orgánem Evropské Unie se sídlem v Lucemburku. ESD především přezkoumává plnění povinností ze strany členských států, platnost legislativních aktů EU, činnost orgánů EU, náhradu škody způsobené těmito orgány a pro účely této diplomové práce nejdůležitější funkci – výklad práva EU. Tato poslední činnost je realizována prostřednictvím žádosti o rozhodnutí o předběžné otázce, kdy národní soud přeruší původní řízení a požádá o výklad předpisu, který je pro rozhodnutí v dané věci klíčový. ESD tímto řízením přispívá k jednotnému výkladu evropského práva, neboť jeho rozhodnutí jsou pro národní soudy závazná.¹¹⁷

Činnost Soudu zajišťuje 28 soudců, jeden z každého členského státu.¹¹⁸ Na pomoc jim jsou jmenováni tzv. generální advokáti, kterých je aktuálně celkem 11. Úkolem generálního advokáta je předložit odborné, nestranné a nezávislé odůvodněné stanovisko, které by mělo pomoci Soudu s konečným rozhodnutím ve věci. Stanoviska jsou často širšího rozsahu než samotné rozhodnutí. Zatímco Soud se v rozhodnutí zabývá jen aspekty, které považuje za klíčové, generální advokát se věcí zabývá z více úhlů. Stanoviska se tak zdají být vyčerpávající a ucelená, neboť jsou prací jednoho generálního advokáta, zatímco rozhodnutí v sobě reflektují práci více soudců. Ačkoli je smyslem stanovisek poskytnout nestranný a nezávislý pohled na daný případ, ve většině případů Soud následuje postoj, který generální advokát ve svém stanovisku zaujal. Prvním českým generálním advokátem se stal v říjnu 2015 JUDr. Michal Bobek, kterého jsem v této práci několikrát citoval.

4.1 Rozsudky

V této kapitole zmiňuji dva dlouho očekávané rozsudky Evropského soudního dvora, které se týkají nošení muslimského šátku na pracovišti v soukromé společnosti. Oba rozsudky byly vyneseny ve stejný den – 14. března 2017 a ačkoli se případy v mnohém

¹¹⁷ *Soudní dvůr Evropské unie* [online]. Evropská unie. Dostupné na https://europa.eu/european-union/about-eu/institutions-bodies/court-justice_cs

¹¹⁸ *Smlouva o Evropské unii*. Čl. 19. Dostupné na <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/CS/TXT/?uri=CELEX:12016M019&qid=1497138139086>

velmi podobaly, Soud u nich došel k opačnému rozhodnutí. Zárodkem tohoto rozporu jsou rozdílná stanoviska generálních advokátek Eleanor Sharpston a Juliane Kokott.

4.1.1 Samira Achbita proti G4S

Samira Achbita pracovala od února 2003 jako recepční v belgické pobočce soukromé bezpečnostní agentury G4S. Ve společnosti tehdy platilo nepsané pravidlo, podle kterého zaměstnanci nesměli na pracovišti nosit viditelné náboženské symboly. Paní Achbita svůj šátek během pracovní doby vždy sundávala, mimo pracovní dobu jej však nosila již od nástupu do zaměstnání. V dubnu 2006 sdělila své rozhodnutí nosit šátek i během pracovní doby. Vedení společnosti s tímto rozhodnutím nesouhlasilo a upozornilo paní Achbitu, že je to v rozporu s neutralitou, o kterou společnost G4S usiluje. Paní Achbita však trvala na svém rozhodnutí a z toho důvodu byla dne 12. června 2006 propuštěna. Den po jejím propuštění byla do interního předpisu zavedena formulace dříve nepsaného pravidla: *„Zaměstnanci mají zakázáno nosit na pracovišti viditelné symboly svého politického, filozofického nebo náboženského přesvědčení a/nebo provozovat jakýkoli obřad, který z toho vyplývá.“*¹¹⁹

Paní Achbita podala žalobu na náhradu škody proti společnosti G4S pro porušení antidiskriminačního zákona. Pracovněprávní soudy první i druhé instance její žalobu zamítly s odůvodněním, že propuštění nelze považovat za nepřiměřené či diskriminační. Paní Achbita se tak obrátila na Kasační soudní dvůr, který řízení přerušil a položil Soudnímu dvoru tuto předběžnou otázku:

*„Musí být čl. 2 odst. 2 písm. a) směrnice 2000/78/ES vykládán v tom smyslu, že zákaz nosit na pracovišti jako muslimka šátek na hlavě nepředstavuje přímou diskriminaci, pokud pravidlo existující u zaměstnavatele zakazuje všem zaměstnancům nosit na pracovišti vnější symboly politického, filozofického a náboženského přesvědčení?“*¹²⁰

Účelem směrnice 2000/78/ES, o rovnosti v zaměstnání¹²¹ je, podle jejího prvního článku, boj s diskriminací v zaměstnání a snaha o zavedení zásady rovného zacházení v členských státech. Článek 2 se zabývá vysvětlením základních pojmů, kde nejprve

¹¹⁹ Stanovisko generální advokátky Juliane Kokott ze dne 31. května 2016, ve věci Samira Achbita proti G4S Secure Solutions NV, věc C-157/15, § 17.

¹²⁰ Ibid. § 22.

¹²¹ Směrnice Rady 2000/78/ES ze dne 27. listopadu 2000, kterou se stanoví obecný rámec pro rovné zacházení v zaměstnání a povolání. Dostupné na <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/CS/TXT/?uri=CELEX%3A32000L0078>

v prvním odstavci definuje zásadu rovného zacházení a v odstavci druhém pak definuje přímou a nepřímou diskriminaci. Tyto definice jsou téměř totožné s těmi, které poskytuje Antidiskriminační zákon, a které byly popsány v kapitole 2.4 týkající se diskriminace.

Pro lepší přehlednost zde však uvádím předmětnou část článku:

„Článek 2 Pojem diskriminace

1. Pro účely této směrnice se "zásadou rovného zacházení" rozumí neexistence jakékoli přímé nebo nepřímé diskriminace na jakémkoli základě uvedeném v článku 1.

2. Pro účely odstavce 1 se

a) "přímou diskriminací" rozumí, pokud se s jednou osobou zachází méně příznivě, než se zachází nebo zacházelo nebo by se zacházelo s jinou osobou ve srovnatelné situaci na základě jednoho z důvodů uvedených v článku 1;

b) "nepřímou diskriminací" rozumí, pokud by v důsledku zdánlivě neutrálního ustanovení, kritéria nebo zvyklosti byla osoba určitého náboženského vyznání nebo víry, určitého zdravotního postižení, určitého věku nebo určité sexuální orientace v porovnání s jinými osobami znevýhodněna, ledaže

i) takové ustanovení, kritérium nebo praxe jsou objektivně odůvodněny legitimním cílem a prostředky k dosažení uvedeného cíle jsou přiměřené a nezbytné, (...)"¹²²

Evropský soudní dvůr vydal dne 14. března 2017 ve věci rozsudek, ve kterém stanovil, že takový zákaz nepředstavuje přímou diskriminaci ve smyslu výše uvedené směrnice. Ve druhém bodě výroku však připustil, že interní pravidlo může představovat nepřímou diskriminaci ve smyslu čl. 2 odst. 2 písm. b) této směrnice, což je na posouzení předkládajícího soudu. K tomuto doplnil, že k nepřímé diskriminaci by došlo, pokud by se prokázalo, že toto zdánlivě neutrální pravidlo znevýhodňuje příslušníky určitého náboženství, a přitom není objektivně odůvodněno legitimním cílem a prostředky k jeho dosažení nesplňují požadavky přiměřenosti a nezbytnosti. Jako příklad takového legitimního cíle uvedl sledování politiky neutrality zaměstnavatelem.¹²³

¹²² Směrnice Rady 2000/78/ES ze dne 27. listopadu 2000, kterou se stanoví obecný rámec pro rovné zacházení v zaměstnání a povolání. Dostupné na <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/CS/TXT/?uri=CELEX%3A32000L0078>

¹²³ Rozsudek Soudního dvora ze dne 14. března 2017, ve věci Samira Achbita proti G4S Secure Solutions NV, věc C-157/15.

Evropský soudní dvůr tak následoval stanovisko generální advokátky Juliane Kokott, které v dané věci přednesla dne 31. května 2016. Jak jsem již zmiňoval na začátku kapitoly, stanoviska generálních advokátů jsou mnohem podrobnější než samotný rozsudek. V tomto případě navíc Soud dochází ke stejným závěrům pomocí velmi podobných argumentů jako generální advokátka ve svém stanovisku. Z tohoto důvodu se následující kritika rozhodnutí bude vztahovat zejména na stanovisko generální advokátky, které je možné připodobnit k určitému druhu důvodové zprávy ke konečnému znění právního aktu.

První důležitá otázka, kterou se advokátka Kokott ve svém stanovisku zabývá, je rozdělení přímé a nepřímé diskriminace. Jak jsem již zmiňoval v kapitole týkající se diskriminace, rozlišení přímé a nepřímé diskriminace je v praxi velmi obtížné a v případech tohoto typu to platí dvojnásob. Kokott nejprve uvádí, že pravidlo, kterým zaměstnavatel zakazuje všechny viditelné projevy náboženství či přesvědčení, se může jevit jako přímo diskriminační. K tomuto přikládá i dosavadní judikaturu Soudního dvora, kdy Soud vycházel z širokého pojetí pojmu „přímá diskriminace“ a tuto předpokládal vždy, když bylo opatření neoddelitelně spjato s předmětným důvodem rozdílného zacházení, podobně jako tomu je zde.¹²⁴ Kokott však doplňuje, že se v těchto případech vždy jednalo o nezměnitelné tělesné znaky nebo osobní lidské vlastnosti, jako je pohlaví, věk nebo sexuální orientace¹²⁵ a nikoli o „*modely chování, které se zakládají na subjektivním rozhodnutí nebo přesvědčení.*“¹²⁶ Uzavírá, že za těchto okolností zákaz nemůže spadat pod institut přímé diskriminace.¹²⁷

Tento závěr přináší zajímavou myšlenku a to, že přímá diskriminace na základě vyznání požívá menší ochrany než u jiných zakázaných důvodů, neboť skutečnosti, které by obstály k prokázání diskriminace na základě jiného důvodu, podle Kokott nepostačí u diskriminace na základě vyznání. Pokud se opravdu pustíme do srovnávání diskriminačních důvodů na základě změnitelnosti, tak lze dát Kokott za pravdu. Náboženské vyznání a přesvědčení je opravdu spíše změnitelné než např. rasa, pohlaví či sexuální orientace. Nicméně závěr, ke kterému Kokott na základě tohoto kritéria dospěla

¹²⁴ Stanovisko generální advokátky Juliane Kokott ze dne 31. května 2016, ve věci Samira Achbita proti G4S Secure Solutions NV, věc C-157/15, § 44.

¹²⁵ Ibid. § 45.

¹²⁶ Ibid. § 36.

¹²⁷ Ibid. § 46.

působí přinejmenším trochu ukvapeně a nezdá se, že by zákonodárce měl úmysl takto kategorizovat diskriminační důvody.

Advokátka pak dále pokračuje v argumentaci, proč se podle ní nejednalo o přímou diskriminaci, když uvádí, že nebyla splněna podmínka „méně příznivého zacházení ve srovnání s jinou osobou“.¹²⁸ Doplnuje, že nedochází ke znevýhodnění příslušníků určité náboženské skupiny oproti příslušníkům jiné náboženské skupiny, protože se sporný zákaz vztahuje stejnou měrou na všechny viditelné náboženské symboly¹²⁹, znevýhodnění nevidí ani v porovnání s osobami bez vyznání.¹³⁰

Zde je možné demonstrovat, jak složité je rozlišit přímou diskriminaci od té nepřímé. Pravidlo, kterým se např. zakazují veškeré pokrývky hlavy ve školách je rozhodně více neutrální, než pravidlo zakazující viditelné projevy náboženského vyznání, a které tak přímo útočí na jeden ze zakázaných důvodů. Je mylné se domnívat, že pro osoby bez vyznání je toto pravidlo stejně výhodné či nevýhodné jako pro osoby s vyznáním. Pokud před pravidlo zakazující nošení viditelných náboženských symbolů postavíme dvě skupiny osob, kde v první skupině budou osoby bez vyznání a v druhé osoby věřící, pak je zřejmé, koho takové pravidlo znevýhodňuje. Je to podobné jako tvrdit, že zákazem kouření nedochází k znevýhodnění kuřáků vůči nekuřákům, protože dopadá na všechny stejně.

Výše uvedené srovnání tedy z mého pohledu jasně naznačuje přímou diskriminaci. Naopak diskriminaci nepřímou je možné spatřovat, pokud takto srovnáme jen příslušníky různých náboženských skupin. Mezi těmito má totiž takové pravidlo skutečně neutrální povahu, nerozlišuje totiž mezi nimi, ale ve výsledku dopadá jen na určité skupiny náboženství, pro které jsou viditelné náboženské projevy typické.¹³¹ K závěru, že může docházet k nepřímé diskriminaci nakonec dochází i generální advokátka a ESD, který toto posouzení přenechal na předkládajícím soudu.

Ačkoli Kokott dochází k závěru, že se o přímou diskriminaci nejedná, pokračuje ve svém stanovisku ve zkoumání možností odůvodnění v případě, že soud zákaz klasifikoval jako některou z forem diskriminace. Kokott se věnuje dvěma legitimním cílům, které

¹²⁸ Ibid. § 47.

¹²⁹ Ibid. § 49.

¹³⁰ Ibid. § 48.

¹³¹ Muslimky s šátky, Sikhové s turbany.

samotná směrnice nabízí. Prvním je tzv. dodržení zvláštních profesních požadavků¹³² a druhým je ochrana práv a svobod ostatních.¹³³ Oběma těmito cíli lze odůvodnit jak přímou tak nepřímou diskriminaci.

Při hodnocení prvního z těchto cílů Kokott znovu dochází k nutnosti obejít názor judikatury, podle kterého diskriminace nemůže být odůvodněna pouze čistě hospodářskými důvody. Naopak zde dochází k závěru, že cílem možnosti ospravedlnit diskriminaci pomocí tzv. podstatného a určujícího požadavku, je umožnit zaměstnavateli odůvodnit rozdílné zacházení na základě hospodářských či podnikatelských důvodů.¹³⁴

Předmětný článek týkající se profesního požadavku zní takto:

„Článek 4

Profesní požadavky

1. Bez ohledu na čl. 2 odst. 1 a 2 mohou členské státy stanovit, že rozdíl v zacházení na základě vlastností souvisejících s jedním z důvodů uvedených v článku 1 nepředstavuje diskriminaci, pokud z povahy dotyčné pracovní činnosti nebo z podmínek jejího výkonu vyplývá, že tyto vlastnosti představují podstatný a určující profesní požadavek, je-li cíl legitimní a požadavek přiměřený.“¹³⁵

Jedná se tedy o požadavek, který přímo vyplývá z povahy pracovní činnosti či z podmínek jejího výkonu. Takový požadavek navíc musí být podstatný, určující a přiměřený legitimnímu cíli. S názorem Kokott, podle kterého podstatou tohoto ustanovení je právě umožnit diskriminaci z podnikatelských důvodů, se nelze ztotožnit. Jiný a o poznání logičtější pohled přináší generální advokátka Sharpston ve svém stanovisku.¹³⁶ Ta mezi příklady, které ESD uznal jako určující profesní požadavky, uvádí např. povolání hasiče, u kterého jsou požadovány vysoké fyzické schopnosti, podmínku související s věkem u důchodového věku pilotů či příslušníků policie, u kterých jsou také nutné fyzické schopnosti, které s přibývajícím věkem klesají.¹³⁷

¹³² Čl. 4 odst. 1 směrnice č. 2000/78/ES.

¹³³ Čl. 2 odst. 5 směrnice č. 2000/78/ES.

¹³⁴ Stanovisko generální advokátky Juliane Kokott ze dne 31. května 2016, ve věci Samira Achbita proti G4S Secure Solutions NV, věc C-157/15, § 79.

¹³⁵ Čl. 4 odst. 1 směrnice č. 2000/78/ES.

¹³⁶ Stanovisko generální advokátky Eleanor Sharpston ze dne 13. července 2016, ve věci Asma Bougnaoui proti Micropole SA, věc C-188/15.

¹³⁷ Ibid. § 97.

Podle Sharpston se tedy jedná o takové požadavky, které jsou absolutně nezbytné pro výkon dotyčné profesní činnosti.¹³⁸ Jak sama Kokott ve svém stanovisku uvádí: „(...) pracovní činnost recepční lze provádět s šátkem na hlavě stejně dobře jako bez něj (...).“¹³⁹ Ačkoli tedy lze souhlasit s názorem, že zaměstnavatel může u recepční požadovat dodržování určitých pravidel oblékání, nemůže tak činit diskriminativním způsobem. Pod takovými pravidly si totiž lze představit požadavek umírněného, vhodného a reprezentativního oděvu, ovšem ne nutně oděvu prostého náboženských symbolů. Abych byl ještě konkrétnější, tak například triko s nápisem „Alláh je velký“ či robustní kříž na hrubém zlatém řetězu není pro recepční přiměřeným oděvem, ale u decentního šátku či krucifixu nelze celkem nic vytknout.

Při posuzování legitimního cíle, kterým zde je sledování určité náboženské neutrality jako image společnosti, se Kokott okrajově dotýká problematiky, která je předmětem paralelního případu. Podle Kokott „(...) podnik nemůže slepě a bez rozmýšlení ustupovat jakýmkoli požadavkům nebo projevům třetích osob.“¹⁴⁰ Jako příklad uvádí, že požadavek zákazníka, aby jej obsluhovali výhradně zaměstnanci určitého náboženství, nemůže obstát jako legitimní, na základě kterého by pak podnik mohl klást požadavky na zaměstnance.¹⁴¹ Zdůrazňuje, že zákaz nošení šátku je projevem politiky založené na neutralitě, kterou si podnik stanovil sám,¹⁴² a která ani nemá základ ve stereotypch či předsudcích vůči některému náboženství, což by představovalo jasnou známku přímé diskriminace.¹⁴³

Kokott dále uvádí, proč je pro společnost G4S neutralita tak důležitým prvkem: „politika neutrality je pro společnost přímo žádoucí, a to nejen s ohledem na různorodost zákaznického portfolia¹⁴⁴, ale také v souvislosti se zvláštním druhem činností prováděných pracovníky společnosti, pro které je charakteristický neustálý přímý osobní kontakt s třetími osobami a které jsou rozhodující pro image společnosti (...) i pro image jejich zákazníků na

¹³⁸ Ibid. § 96.

¹³⁹ Stanovisko generální advokátky Juliane Kokott ze dne 31. května 2016, ve věci Samira Achbita proti G4S Secure Solutions NV, věc C-157/15, § 75.

¹⁴⁰ Ibid. § 90.

¹⁴¹ Ibid. § 91.

¹⁴² Ibid. § 93.

¹⁴³ Ibid. § 55.

¹⁴⁴ V předchozím paragrafu bylo vysvětleno, že společnost u nejrůznějších zákazníků veřejného i soukromého sektoru poskytuje bezpečnostní služby, služby ostrahy i recepční služby.

veřejnosti.“¹⁴⁵ Doplnuje dále, že je třeba zabránit, aby si třetí osoby mohly spojovat přesvědčení zaměstnankyně se společností G4S či některým ze zákazníků.¹⁴⁶

Když se nad dvěma odstavci výše zamyslíme, můžeme dojít ke zvláštnímu paradoxu. Pokud společnost zakáže náboženské symboly na základě požadavku klienta, jedná se o přímou diskriminaci a takový postup je nepřijatelný. Pokud však společnost zakáže náboženské symboly na základě politiky, jejíž původ lze opět spatřovat ve snaze vyhovět svým klientům, pak je takové jednání legitimní ba „přímo žádoucí“.¹⁴⁷

Rozumně smýšlející člověk si nevytvoří rovnítko mezi přesvědčením zaměstnance a přesvědčením celé společnosti. U nedávné kauzy z České republiky, kde pokladní pracující pro obchodní řetězec Kaufland měla na předloktí vytetovaný hákový kříž,¹⁴⁸ pravděpodobně nikoho nenapadlo, že německý Kaufland sympatizuje s nacistickou ideologií. Navíc téměř všechny důvody, podle kterých je pro společnost G4S naprosto nezbytné dodržovat přísnou náboženskou neutralitu, lze aplikovat také na tento obchodní řetězec. I zde lze mluvit o různorodosti zákaznického portfolia a neustálém osobním kontaktu se zákazníky, avšak řetězec Kaufland nerazí politiku neutrality v podobném smyslu. Naopak je možné se zde setkat se zaměstnanci, kteří svobodně nosí náboženské symboly.

V rámci zkoumání, zda zákaz společnosti G4S představuje přiměřený požadavek a splňuje test proporcionality, generální advokátka Kokott navrhuje ponechat státům určitý prostor pro uvážení, z důvodu citlivé povahy tohoto typu případů. Postačí dle ní, když ESD upozorní předkládající soud na všechny podstatné požadavky, které má vzít v úvahu a konečné rozhodnutí ponechá na něm. Tento přístup lze obecně hodnotit kladně. Členských států Evropské unie sice není takové množství, jako členů Rady Evropy, kteří spadají pod jurisdikci Evropského soudu pro lidská práva, ale není pochyb o tom, že i přesto jsou mezi státy velké kulturní, historické a sociální rozdíly a snažit se přijít s jednotným řešením by ve výsledku mohlo přinést více škody než užítku.

V následující části stanoviska se Kokott zabývá požadavky, které musí předkládající soud při přezkumu proporcionality zvážit. Kokott uvedla celkem čtyři relevantní

¹⁴⁵ Ibid. § 94.

¹⁴⁶ Ibid. § 95.

¹⁴⁷ Ibid. § 94.

¹⁴⁸ *Pokladní měla na ruce vytetovaný hákový kříž. Kaufland ji vyhodil* [online]. *Ekonomika iDnes*, 27. dubna 2017. Dostupné na http://ekonomika.idnes.cz/pokladni-s-hakovym-krizem-na-ruce-kaufland-fj1-/ekonomika.aspx?c=A170427_092939_ekonomika_rny

okolnosti, které by, podle ní, měly pomoci předkládajícímu soudu vnést spravedlivou rovnováhu mezi protichůdné zájmy:

- 1) Velikost a nápadnost náboženského symbolu.
- 2) Druh pracovní činnosti zaměstnankyně.
- 3) Kontext v němž má svou pracovní činnost vykonávat.
- 4) Národní identitu Belgie.¹⁴⁹

V souvislosti s první okolností shledala šátek nápadným a viditelným symbolem ve srovnání s malým a decentním symbolem v podobě náušnice, náhrdelníku či odznaku.¹⁵⁰ Ke druhu pracovní činnosti a kontextu v němž by měla být vykonávána uvádí, že recepční se musí řídit určitými pravidly odívání, „což má za následek, že zaměstnankyně svou práci vykonává v takovém kontextu, kdy je povinna vzdát se nošení svého šátku na hlavě.“¹⁵¹ K národní identitě Belgie se advokátka vyjádřila nepřímou, když uvedla, že „v členských státech, jako je Francie, kde má zásada sekularismu právní sílu ústavního zákona, a tudíž má rozhodující vliv na soužití ve společnosti, lze nošení viditelných náboženských symbolů, a to i v soukromém sektoru a obecně na veřejnosti, podřídit rozsáhlejší omezením než v jiných členských státech, jejichž ústavní právní řád na tento aspekt klade jiný nebo menší důraz.“¹⁵² Výše uvedené prohlášení lze stejnou měrou aplikovat i na Belgii.

Jakkoliv se tedy nejprve může zdát, že Kokott nakonec volí odstup a neutralitu s úmyslem nezasahovat do konečného posouzení předkládajícího soudu, není tomu úplně tak. Prostor pro uvážení, který vnitrostátnímu soudu přiznává, je ve finále velmi úzký, ohraničený názorovými mantinely advokátky a směřující k jasnému výsledku, podle kterého zájem podniku sledovat politiku neutrality převažuje nad zájmem zaměstnankyně projevit své náboženské vyznání.

Výše uvedený závěr je v naprostém rozporu s tím, jak rozhodl ESLP v případě Eweida proti Velké Británii. Jak se tedy Kokott vypořádala s argumenty, které přednesl štrasburský soud? Prvním argumentem byla podle Kokott již zmíněná velikost a nápadnost symbolu. Zde je ale nutné připomenout, že povolení decentního křížku a zakázání nápadného šátku by založilo přímou diskriminaci. Druhým argumentem byla

¹⁴⁹ Stanovisko generální advokátky Juliane Kokott ze dne 31. května 2016, ve věci Samira Achbita proti G4S Secure Solutions NV, věc C-157/15, § 127.

¹⁵⁰ Ibid. § 118.

¹⁵¹ Ibid. § 75.

¹⁵² Ibid. § 125.

skutečnost, že společnost G4S své pravidlo uplatňovala „soudržným a systematickým způsobem“¹⁵³, kdežto British Airways povolovala určité výjimky.

Tyto skutečnosti sice byly v rozsudku Eweida proti Velké Británii zmiňovány, ale samotné jádro a poselství, které se ESLP snažil předat stálo podle mého názoru v jiném argumentu. ESLP se především snažil říct, že i když je image společnosti legitimním cílem, tak tento cíl nemůže obstát vedle svobody projevu náboženského vyznání jako jednoho ze základních lidských práv. Společnosti tedy mohou usilovat o neutralitu, ale nikoli pomocí omezení svobody projevu náboženského vyznání.

Z těchto důvodů nesouhlasím s názorem generální advokátky, dle kterého lze náboženskou neutralitu sledovat jen jediným možným způsobem, kterým je zákaz náboženských symbolů. Znovu je třeba připomenout, že existují dva základní pohledy na neutralitu. Prvním je neutralita exkluzivní, která je v tomto případě favorizována a druhou je neutralita inkluzivní, kterou můžeme spatřovat například ve výše zmíněných mezinárodních obchodních řetězcích. V těchto společnostech můžeme často narazit na zaměstnankyně s šátkem či křížkem na krku a společnost tímto způsobem nepodkopává svou neutralitu. Právě naopak ukazuje, že je otevřená pro všechny a různorodost svých zákazníků reflektuje v různorodosti svých zaměstnanců.

4.1.2 Asma Bougnaoui proti Micropole SA

Paralelní případ se týkal paní Bougnaoui, která od 4. února pracovala jako designová inženýrka ve francouzské společnosti Micropole SA, zabývající se poradenstvím v oblasti služeb informačních technologií. Na rozdíl od případu Achbita však zde nestálo na počátku sporu pravidlo společnosti, ale přání jednoho ze zákazníků, u něhož paní Bougnaoui plnila své pracovní úkoly. Zákazník si u společnosti stěžoval, že šátek paní Bougnaoui „*vedl některé z jeho zaměstnanců do rozpaků*“ a vznesl žádost „*aby se to příště obešlo bez šátku.*“¹⁵⁴

Paní Bougnaoui však odmítla splnit tento požadavek. V souvislosti s tím s ní společnost Micropole SA rozvázala pracovní poměr prostřednictvím dopisu, ve kterém mimo jiné uvedla: „*Při Vašem náboru do společnosti (...) bylo s Vámi nošení šátku jasně probíráno. Sdělili jsme Vám, že plně respektujeme (...) náboženské přesvědčení každého*

¹⁵³ Ibid. § 103.

¹⁵⁴ Stanovisko generální advokátky Eleanor Sharpston ze dne 13. července 2016, ve věci Asma Bougnaoui proti Micropole SA, věc C-188/15, § 23.

zaměstnance, ale že jakmile budete v kontaktu s našimi zákazníky, ať už v prostorách naší společnosti či mimo ně, nebudete moci šátek nosit vždy. V zájmu rozvoje naší společnosti jsme totiž ve vztazích k zákazníkům nuceni zajistit zdrženlivost svých zaměstnanců při projevech jejich osobních názorů.“¹⁵⁵

Spor se postupně dostal až ke francouzskému kasačnímu soudu, který řízení přerušil a položil následující předběžnou otázku:

„Mají být ustanovení čl. 4 odst. 1 směrnice 2000/78 vykládána v tom smyslu, že přání zákazníka poradenské společnosti v oblasti služeb informačních technologií, aby tyto služby uvedené společnosti nebyly napříště zajišťovány její zaměstnankyní (designovou inženýrkou) nosící muslimský šátek, představuje podstatný a určující profesní požadavek plynoucí z povahy dané pracovní činnosti nebo z podmínek jejího výkonu?“¹⁵⁶

Pokud bychom tedy chtěli ve zkratce porovnat případy Bougnaoui a Achbita, došli bychom k závěru, že jsou v mnohém podobné. U obou se jednalo o zaměstnankyně soukromých společnosti, které dostaly výpověď z důvodu, že odmítly odložit svůj muslimský šátek během pracovní činnosti. U první zmíněné však tento požadavek přišel až po stížnosti jednoho z klientů, u druhé to bylo na základě interního pravidla společnosti. Poslední odlišností je znění předběžných otázek. V případě Achbita se soud přímo ptal, zda takové jednání představuje přímou diskriminaci, zatímco v případě Bougnaoui chtěl soud pouze vědět, zda lze přání zákazníka považovat za podstatný a určující profesní požadavek.

V tomto případě ESD následoval svou předchozí judikaturu, když rozhodl, že: *„Článek 4 odst. 1 směrnice Rady 2000/78/ES (...) musí být vykládán v tom smyslu, že vůle zaměstnavatele zohlednit přání zákazníka, aby služby tohoto zaměstnavatele nebyly napříště zajišťovány zaměstnankyní nosící muslimský šátek, nelze považovat za podstatný a určující profesní požadavek ve smyslu tohoto ustanovení.“¹⁵⁷*

Stanovisko k tomuto případu vypracovala generální advokátka Eleanor Sharpston a předložila jej přibližně o měsíc a půl později než Juliane Kokott v případě předchozím. Soud ve svém rozsudku dochází ke stejnému závěru jako generální advokátka Sharpston,

¹⁵⁵ Ibid.

¹⁵⁶ Ibid. § 26.

¹⁵⁷ Rozsudek Soudního dvora ze dne 14. března 2017, ve věci Asma Bougnaoui proti Micropole SA, věc C-188/15, § 42.

kteřá se vřak navíc vyjádřila k otázce přímé a nepřímé diskřiminace daného podnikového pravidla. Právě v tomto posouzení spočívá největří rozpor mezi oběma stanovisky, neboť generální advokátka Sharpston shledala, že podnikové pravidlo zakazující nosit ve styku se zákaznicky náboženské symboly představuje přímou diskřiminaci. Za účelem objasnění tohoto odlišného přístupu se znovu v následujících odstavcích pokusím rozebrat hlavní argumenty přednesené ve stanovisku generální advokátky.

První významný rozdíl tedy spočívá v odlišném pohledu na přímou diskřiminaci. Sharpston v jediném paragrafu za použití jednoduchého testu dochází k závěru, že výpověď založená na porušení podnikového pravidla zakazujícího nošení náboženských symbolů je přímo diskřiminační. Argument je podložen jednoduchou premisou, podle které *„Designový inženýr pracující pro společnost Micropole, který by neprojevil své náboženské vyznání nošením konkrétního oděvu, by nebyl propuštěn.“*¹⁵⁸ Zde odkazuji na argumentaci Kokott, ke které jsem se vyjadřoval výše a která bez bližšího zkoumání nesprávně dochází k závěru, že se o přímou diskřiminaci nejedná, neboť pravidlo dopadá stejně na všechny zaměstnance bez ohledu na to, zda mají či nemají nějaké vyznání.

Sharpston se dále zabývá tím, zda tato diskřiminace může být odůvodněna pomocí podstatného a určujícího profesního požadavku. Zde se znovu rozchází argumentace obou advokátek, ačkoli se obě shodují na nutnosti restriktivního výkladu předmětného ustanovení. Sharpston skutečně bazíruje na omezení této odchylky *„na případy, kdy je absolutně nezbytná pro výkon dotyčné profesní činnosti“*¹⁵⁹ a na podporu svého argumentu poukazuje na již zmíněné požadavky související s věkem a fyzickou zdatností u povolání jakými je pilot, policista či hasič.

U diskřiminace na základě věku si je tedy schopna představit použití tohoto ustanovení. Mnohem hůře však podle jejích slov lze najít okolnosti, které by odůvodňovaly použití tohoto ustanovení v souvislosti s diskřiminací na základě náboženského vyznání. Zde si neumí představit jiné okolnosti nežli takové, které se zakládají na ochraně zdraví a bezpečnosti při práci.¹⁶⁰ V případech, kdy by zaměstnanec sikhského vyznání nemohl, kvůli svému turbanu, nasadit ochrannou přilbu či muslimka odmítala sundat volný šátek či závoj při práci u soustruhu. Sharpston tedy uzavírá, že

¹⁵⁸ Stanovisko generální advokátky Eleanor Sharpston ze dne 13. července 2016, ve věci Asma Bougnaoui proti Micropole SA, věc C-188/15, § 88.

¹⁵⁹ Ibid. § 96.

¹⁶⁰ Ibid. § 99.

z předložených informací „nevyplývá, že by v důsledku nošení islámského šátku byla neschopna plnit povinnosti v pozici designového inženýra“¹⁶¹ a odmítá tak možnost odůvodnění na základě čl. 4 odst. 1 směrnice.

Podle Sharpston je na prvním místě dohoda mezi zaměstnancem a zaměstnavatelem, ve kterou vkládá velké naděje a domnívá se, že jí bude možné dosáhnout v naprosté většině případů. Tam, kde k takové dohodě nebude možné dospět, by však podle ní mělo „převážít právo jednotlivého zaměstnance projevit své náboženské přesvědčení nad obchodním zájmem na dosažení co možná největšího zisku.“¹⁶² Sharpston uzavírá své stanovisko velmi přesvědčivou myšlenkou, kterou je možno vztáhnout i na předchozí případ. Upozorňuje na zákeřnost argumentace „ale my musíme udělat X, protože jinak se to nebude líbit našim zákazníkům“¹⁶³, ke které doplňuje následující:

„Je-li postoj zákazníka sám o sobě dokladem existence předsudku založeného na jednom ze „zakázaných faktorů“, jako je náboženství, mám za to, že by bylo obzvláště nebezpečné prominout zaměstnavateli povinnost dodržovat požadavek na rovné zacházení, a ustoupit tak uvedeným předsudkům.“¹⁶⁴

¹⁶¹ Ibid § 102.

¹⁶² Ibid. § 133.

¹⁶³ Ibid.

¹⁶⁴ Ibid.

Závěr

Za dosažení svobody náboženského vyznání se v historii vedlo více konfliktů než za jakékoliv jiné základní právo. O náboženskou toleranci se nejprve usilovalo během náboženských válek v 17. století. Společnost se tehdy chtěla vymanit z diktátu jediné přípustné církve a otevřít dveře dalším alternativám. V období osvícenství snahy o toleranci pokračovaly. Zrodila se myšlenka, že víra se neměla vměšovat do státu a stejně tak by stát neměl zasahovat do víry. Proces ochrany náboženského vyznání byl dovršen v polovině 20. století, kdy po zkušenostech ze začátku tohoto století, vyvstala potřeba dojít k mezinárodnímu konsenzu, co se lidských práv týče.

Prvotní myšlenka sekulárního státu byla prostá. Stát se o své záležitosti dokáže postarat sám bez toho, aby se náboženství vměšovalo do politiky, ale zároveň by se stát neměl vměšovat do náboženství svých občanů. Z počátku dobře míněný koncept se však od té doby přetransformoval na nekontrolovatelné těleso, které jako rozpínající se černá díra postupně pohlcuje veškeré známky náboženství, se kterými se lze ve společnosti setkat. Jako záminka tomuto tělesu stačí být jediná roztřepená nit, která by od určitého projevu náboženství mohla vést ke státu. Takový projev je pak označen jako potenciální ohrožení náboženské neutrality a odsouzen k záhubě. Tyto nitě, ale většinou zůstávají běžnému oku skryty a jejich existenci je tedy nutné složitě prokazovat. Někdy i za pomoci vytváření úplně nových konceptů.

Zákazy týkající se zaměstnanců ve veřejném sektoru

První oblastí zásahu, o které se v diplomové práci zmiňuji, je oblast vzdělávání. V případě Dahlab proti Švýcarsku Soud dospěl k závěru, že zákaz nošení šátku pro učitelku základní školy byl přiměřený. Tento svůj závěr zdůvodnil zejména tím, že paní Dahlab měla vzhledem k žákům postavení autority a mohla tak zasáhnout do jejich svobody vyznání. Žáci byli navíc, z důvodu svého velmi nízkého věku, snadno ovlivnitelní.

Lze s úspěchem pochybovat o domněnce, že si žáci ve věku od 4 do 8 let mohou ze školy odnést myšlenku konverze k islámu, která by se měla zakládat na pouhé skutečnosti, že jejich učitelka nosila na hlavě šátek. Tato argumentace slábne ještě více, když vezmeme v úvahu, že o 10 let později Soud odmítl stížnost, ve které rodiče napadali

přítomnost krucifixů ve třídách na státní škole. Odmítl, že by pouhá pasivní přítomnost křížů mohla způsobovat indoktrinaci žáků.¹⁶⁵

Další skutečností, kterou je třeba vzít v úvahu je, že Evropskému soudu pro lidská práva obecně nevádí výuka náboženství na státních školách, pokud existuje možnost neúčasti či nahrazení tohoto předmětu nějakým jiným.¹⁶⁶ Není však výjimečné, že školy zahrnují tuto výuku automaticky a rodiče mohou využít tzv. opt-out klauzule v případě, kdy o takový předmět pro své dítě nemají zájem. Je zřejmé, že hlavní obavy z možného ovlivňování dětí náboženstvím, by měli mít zejména rodiče a těmto je také v případě výuky náboženství dána možnost volby. Dle skutkových okolností případu si však na šátek žádný z rodičů nestěžoval a přesto Soud judikoval, že bylo v pořádku jej zakázat, mimo jiné z důvodu možného ovlivňování žáků.

Argumenty, které Soud použil se nicméně s ohledem na jeho pozdější judikaturu jeví jako zástupné. Nemá význam zabývat se tím, zda by rozhodnutí Soudu bylo jiné v případě, kdyby se např. jednalo o starší a méně ovlivnitelné žáky. Soud totiž v pozdějších rozhodnutích ukázal, že pro přiměřenost zákazu postačí, pokud se bude jednat o státního zaměstnance a předmětný stát takovým zákazem plní princip sekularity. Nezáleží, zda se bude jednat o zaměstnance základní či vysoké školy nebo o jiný druh státního zaměstnance.¹⁶⁷

V souladu s touto argumentací tak došlo k první významné expanzi přiměřenosti zásahu do náboženské svobody. Obsažena je nyní nejen oblast vzdělání, ale veškerá státní služba. Tedy již nestačí argumentovat pouze nutností neovlivňovat studenty či sekulární a apolitickou povahou veřejných vysokých škol, ale je třeba přidat další argumenty, proč je pro dosažení náboženské neutrality důležitá neutralita státních zaměstnanců.

Nejpádnějším argumentem odůvodňujícím nutnost neutrality státních zaměstnanců je fakt, že stát prostřednictvím těchto osob promlouvá k občanům. Státní zaměstnanci mají funkci prodloužených paží státu, skrze které stát prezentuje svou neutralitu. Toto odůvodnění však není samospasné. Stát má více způsobů, jakými může prezentovat svou neutralitu. Kromě vyloučení náboženství z veřejného života existuje i možnost opačná, tedy akceptace všech druhů náboženství. Pokud stát akceptuje rovným dílem všechna

¹⁶⁵ Rozsudek ESLP ze dne 18. března 2011, ve věci Lautsi proti Itálii, stížnost č. 30814/06.

¹⁶⁶ Rozsudek ESLP ze dne 15. června 2010, ve věci Grzelak proti Polsku, stížnost č. 7710/02.

¹⁶⁷ Rozsudek ESLP ze dne 24. ledna 2006, ve věci Kurtulmuş proti Turecku, stížnost č. 65500/01.

vyznání, bude stejně nábožensky neutrální jako stát, který své neutrality dosahuje pomocí okrajování lidských práv svých občanů.

Z této konstrukce samozřejmě vyvstává další, praktický, problém. Společnost není homogenní a nikdy neplatí, že náboženské rozložení obyvatel je ve stejném poměru. Stále tedy bude platit, že v Turecku, kde je naprostá většina obyvatel islámského vyznání, častěji potkáme policistku s muslimským šátkem nežli policistu s židovskou jarmulkou. V praxi by se tak mohlo stát, že by si např. pokutovaný řidič či odsouzený zločinec židovského původu stěžoval na diskriminaci, protože jeho případ projednávala muslimská policistka či soudkyně. Situaci bychom však velmi zlehčovali, pokud bychom tvrdili, že zákazem náboženských symbolů dojde k eliminaci takových incidentů. Náboženství lze totiž často snadno odhalit jen na základě jména či vzezření.

Zákazy týkající se studentů

Další kategorií osob, na které se zákaz nošení náboženských symbolů rozšířil jsou studenti. V případě Dahlab proti Švýcarsku Soud citoval názor švýcarského Spolkového soudu, dle kterého se zákaz týká pouze školního personálu a nelze jej rozšířit na studenty. Toto vyjádření bylo poměrně logické, žádný z argumentů odůvodňujících zákaz u učitelů nebylo možné aplikovat na studenty. Jednak se nejednalo o autority, které by mohly svým náboženským symbolem někoho ovlivňovat a pak také nesplňovaly argument státního zaměstnance jako prodloužené paže neutrálního státu.

I přesto se v případě Leyla Sahin proti Turecku¹⁶⁸ podařilo Soudu shledat zákaz nošení muslimských šátků proporcionálním. Znovu tak byla nalezena nit spojující zahalenou studentku s principem sekularity a tato nit musela být bez milosti přetržena, aby o sekularitě Turecka nevznikly pochybnosti.

Na tomto místě je vhodné připomenout, že ačkoliv se České republice problematika náboženských symbolů do poslední chvíle vyhýbala, v roce 2013 se objevil případ, který rozdělil českou veřejnost. Dvě studentky střední zdravotnické školy se na začátku školního roku 2013/2014 rozhodly školu opustit, když jim nebylo umožněno nosit při

¹⁶⁸ Rozsudek Velkého senátu ESLP ze dne 10. listopadu 2005, ve věci Leyla Sahin proti Turecku, stížnost č. 44774/98.

výuce šátek. Ředitelka tento zákaz zdůvodnila ustanovením ve školním řádu, který zakazuje nošení pokrývek hlavy.¹⁶⁹

Obvodní soud, který v dané věci rozhodoval, se bohužel přímo nezabýval otázkou možné diskriminace studentek. Rozhodl, že muslimka podávající žalobu se ani studentkou školy nestala, neboť nedodala potřebné dokumenty, a tedy nemůže uplatňovat nárok podle antidiskriminačního zákona.¹⁷⁰ Nicméně na základě zveřejněných skutečností se lze domnívat, že by střední škola se svou argumentací před ESLP neuspěla. Školní řád by jako zákonný základ nestačil a cíl dodržování určitého etického pravidla by nejspíš také nebyl ze strany Soudu přijat jako legitimní. Ředitelka ve svém vyjádření srovnávala nošení tohoto náboženského symbolu s nošením klobouků či kapucí. Takové přirovnání je však naprosto nesprávné, co do významu pro nositele není náboženský symbol totéž, co část oděvu.

Samozřejmě se ovšem nesnažím tvrdit, že šátek na hlavě studentky představuje jakousi nedotknutelnou relikvii. Existují případy, kdy svoboda projevu náboženského vyznání musí ustoupit důležitějšímu zájmu. Je nábíledni, že pokud by studentky nosily například burky, byla by zásadním způsobem ztížena možnost komunikace mezi žákem a učitelem, která je při výuce velmi důležitá. Zároveň i v případech, kde by volný šátek představoval bezpečnostní riziko. V případě Dogru proti Francii¹⁷¹ Soud rozhodl, že zákaz šátku na hodinách tělocviku z důvodu ochrany zdraví a bezpečnosti, představuje přiměřené opatření. Takový zákaz by pak nejspíš byl v pořádku také při výkonu praxe v místech, kde je nutné dodržovat určitá hygienická pravidla.

I v těchto výše zmíněných případech je však vhodné podrobit každé omezení testu proporcionality. V dnešní době totiž existuje velké množství variací muslimských šátků. Jednou z takových úprav je sportovní provedení hijabu, které bylo možné spatřit na některých sportovkyních při olympijských hrách. Z důvodu, že se nejedná o volný šátek, ale spíše elastickou kuklu, se riziko úrazu výrazně zmenšuje. Kompromis je možné nalézt také v nemocničních či restauračních zařízeních. Ke splnění hygienických norem by

¹⁶⁹ *Muslimky opustily českou školu, zakazovala jim nosit šátek* [online]. Česká televize, 8. listopadu 2013. Dostupné na <http://www.ceskatelevize.cz/ct24/domaci/1066186-muslimky-opustily-ceskou-skolu-zakazovala-jim-nosit-satek>

¹⁷⁰ *Soud zamítl žalobu dívky kvůli zakazu nosit ve škole hijab* [online]. Zprávy iDnes, 27. ledna 2017. Dostupné na http://zpravy.idnes.cz/soud-hidzab-stredni-zdravotnicka-skola-praha-somalka-p07-/domaci.aspx?c=A170126_171831_domaci_jkk

¹⁷¹ Rozsudek ESLP ze dne 4. prosince 2008, ve věci Dogru proti Francii, stížnost č. 27058/05.

mohlo být dostačující, pokud by si muslimská studentka před nástupem do praxe vyměnila původní šátek za nový a vydezinfikovaný.

Plošné zákazy

Když jsem se pokoušel zjistit důvody, proč některým lidem v mém okolí vadí zahalování muslimských žen, dostávalo se mi odpovědi, které je obecně možné rozdělit do dvou kategorií. První kategorií je možné pojmenovat podle českého protiislámského hnutí – Islám v ČR nechceme. Tito lidé ani tak nepřemýšlejí nad důvody a argumenty pro a proti zahalování, ale vadí jim islám jako takový. Vše, co je nějakým způsobem s islámem spojeno je lepší zakázat a zrušit. Druhou kategorií jsou pak ochranáři, kteří za zákazem zahalování vidí ctnostný skutek osvobození muslimských žen od břemene, které po nich vyžaduje jejich manžel či náboženství.

Druhé skupině nelze mít jejich názor za zlý. V podobném duchu se vyjadřoval i ESLP v případech Dahlab proti Švýcarsku¹⁷² a Leyla Sahin proti Turecku.¹⁷³ Soud také vnímal zahalování jako koránem vnučenou povinnost, která je v rozporu s evropskými principy tolerance, rovnosti pohlaví a nediskriminace. Od tohoto silného prohlášení se však Soud v případě S.A.S. proti Francii distancoval a svůj pohled na zahalování změnil.

Problém tohoto názoru tkví zejména v tom, že velmi generalizuje. Z našeho západoevropského pohledu se skutečně může zdát, že jsou zahalené ženy diskriminovány a jejich postavení je snižováno, neboť muslimští muži žádnou podobnou povinnost nemají. Názory samotných muslimek však úplně tak jednotné nejsou. Ne všechny muslimky nosí šátek a ne všechny, které jej nosí, tak činí z donucení. Jak ESLP judikoval v případě S.A.S. proti Francii: *„Stát nemůže ve jménu rovnosti pohlaví zakázat tradici, která je ženami, jako je stěžovatelka, obhajována.“*¹⁷⁴

Uznáme-li, že plošným zákazem muslimky nechráníme, ale naopak je více omezujeme v jejich volbě, pak se nabízí otázka, koho tedy takovým opatřením vlastně chráníme? Michal Bobek ve svém článku přichází s cynickou odpovědí: *„Většinové společnosti nejde ani tolik o ochranu že v rámci menšiny, ale spíš o ochranu sebe sama před rostoucí menšinou.“*

¹⁷² Rozsudek ESLP ze dne 15. února 2001, ve věci *Dahlab proti Švýcarsku*, stížnost č. 42393/98.

¹⁷³ Rozsudek Velkého senátu ESLP ze dne 10. listopadu 2005, ve věci *Leyla Sahin proti Turecku*, stížnost č. 44774/98.

¹⁷⁴ Rozsudek Velkého senátu ESLP ze dne 1. července 2014, ve věci *S.A.S. proti Francii*, stížnost č. 43835/11, § 119.

(...) *Nošení šátky na veřejnost je možné zakázat pokud způsobuje strach většinové populaci.*¹⁷⁵

Případ S.A.S. proti Francii byl mimo jiné zvláštní tím, že hlavní argumentační úsilí se zde soustředilo na hledání legitimního cíle. V předchozích případech nebylo složité najít legitimní cíl, ke kterému by omezující opatření směřovalo, argumentace se vždy soustředila spíše na otázku přiměřenosti. Plošný zákaz zahalování však nebylo na první pohled možné podřadit pod žádný z cílů, které Úmluva nabízí. Soud nepřijal legitimní cíl ochrany lidské důstojnosti, veřejné bezpečnosti ani rovnosti pohlaví. S velkým sebezapřením však nakonec zákaz podržel, když uznal legitimitu konceptu společného soužití.

Tento nový důvod prakticky sděluje, že pro burky v evropské společnosti není místo, neboť nejsou v souladu s tím, na co jsme zde zvyklí, tedy při vzájemné komunikaci vidět jeden druhému do tváře. Ačkoliv je pravda, že je tento druh oděvu přinejmenším zvláštní, nelze jej zakázat jen proto, že nespĺňuje evropské normy pro přípustný oděv. Takto Soud popírá myšlenku pluralitní a tolerantní Evropy, jako místa, ve kterém se střetávají různé kultury a tradice. Ve svém částečně disentujícím stanovisku soudkyně Nussberger a Jäderblom trefně přejmenovaly tyto principy na tzv. *selektivní pluralismus a restriktivní toleranci*.¹⁷⁶

Zákazy týkající se zaměstnanců v soukromém sektoru

Poslední oblastí, kterou jsem se ve své diplomové práci zabýval byla snad ta nejkontroverznější. Nejnovější expanze náboženské neutrality útočí i na zaměstnance v soukromé sféře. Již vůbec nelze hovořit o původní myšlence principu sekularismu, tedy oddělení státu od náboženství, neboť zde neexistuje subjekt, který by reprezentoval stát.

Prvním impulzem této expanze bylo rozhodnutí ESLP, týkající se zaměstnankyně britské aerolinky, které bylo zakázáno nosit křížek na krku. ESLP rozhodl ve prospěch stěžovatelky a stanovil, že svoboda projevu náboženského vyznání zvítězí nad snahou

¹⁷⁵ BOBEK, M. *Náboženské symboly ve veřejném prostoru aneb „Desatero v soudní síni nevyvěšíš, tvář svojí šátkem nezahalíš*. Právní fórum, 2005, 2(12), 471 s.

¹⁷⁶ Rozsudek Velkého senátu ESLP ze dne 1. července 2014, ve věci S.A.S. proti Francii, stížnost č. 43835/11, § 14 disentujícího stanoviska.

společnosti dosáhnout určité image neutrality. Neblahé důsledky však způsobil, když uznal, že snaha dosáhnout image neutrality je legitimním cílem.

Na toto zjištění ve svém stanovisku navázala generální advokátka ESD Juliane Kokott, když se vyjadřovala k případu s podobnými skutkovými okolnostmi. Přehlížejíc skutečnost, že dle ESLP tento legitimní cíl neobstojí v porovnání se svobodou projevu náboženství, rozhodla Kokott ve prospěch soukromé společnosti, která svým zaměstnancům zakázala nosit náboženské symboly.

V jejím stanovisku se objevily dvě problematické myšlenky. První, že zakázaný důvod nerovného zacházení na základě náboženství požívá menší ochrany než ostatní zakázané důvody. Druhá, že v případě, kdy jsou diskriminovány stejným způsobem všechny osoby spadající pod určitý zakázaný důvod, pak se nejedná o přímou diskriminaci. V tomto případě se jednalo o zákaz vztahující se na všechny osoby mající určité náboženství či jiné přesvědčení. Pokud si však pod stejnou argumentaci dosadíme jiný zakázaný důvod, pak např. o zakazu, který by se vztahoval na všechny osoby mající určité postižení, lze jen těžko prohlásit, že není přímo diskriminační.

Poslední problematickou skutečností, kterou ve svém stanovisku advokátka Kokott naznačila, je určitý manuál popisující, jak diskriminovat na základě náboženství a zůstat přitom mimo radar soudů. Tento manuál se vztahuje na všechny společnosti, které mohou tvrdit různorodost zákaznického portfolia a častý kontakt se zákazníky. Společnost musí zavést politiku přísné neutrality a tuto aplikovat rovným dílem na všechny náboženské projevy. Aby se společnost vyvarovala chyby, které se dopustili v British Airways, tak tato politika musí být uplatňována konzistentně a systematicky, tedy bez výjimek. Pokud zaměstnavatel splní všechny tyto podmínky, pak má cestu k diskriminaci volnou. Může své zaměstnance ponechat na stávající pozici, ale donutit je svléknout nebo sundat všechny šátky, kříže a turbany. Druhou možností je přesunout tyto „fanatické“ zaměstnance společně s jejich symboly někam do skladu, kam oko zákazníka nedohlédne.

Konkrétními důvody, proč považuji tento přístup za špatný, jsem se zabýval již v rámci předmětných rozsudků, které se týkaly zakazování náboženských symbolů v soukromém sektoru. Zde se tedy omezím jen na obecnou úvahu nad myšlenkou potřeby mít neutrální zaměstnance. Je mylné se domnívat, že běžného, rozumně smýšlejícího zákazníka zajímá, jaké má osoba, která jej obsluhuje, náboženské vyznání. Nezajímáme se o to, zda rohlíky, které jsme si ráno koupili upekli žid, ani o to, jestli doktorka, která nás bude operovat je

muslimkou. Vyznání zde totiž nehraje žádnou roli. Stejně je tomu tak i u recepční, designové inženýrky či zaměstnankyně letecké společnosti. Jediné, na čem nám, jako zákazníkům, u těchto osob záleží je, zda nám poskytnou odpovídající služby.

Znovu je třeba připomenout, že existují případy, ve kterých náboženský symbol může překážet. Tyto důvody jsou ale spojeny s ochranou zdraví a bezpečnosti při práci. Ve své práci jsem již zmiňoval například riziko, které by volný šátek představoval pro zaměstnankyni soustruhu. ESLP projednával případ, ve kterém by volný přívěšek s křížkem u ošetřovatelky mohl dostat do kontaktu s otevřenou ránou pacienta.¹⁷⁷ Nicméně je opravdu složité najít podobný důvod, který by souvisel přímo s náboženskou povahou předmětného oděvu.

Přistoupíme-li na názor, podle kterého je možné zasáhnout do náboženské svobody jen na základě přání zákazníka či konstrukce „to by se našim zákazníkům nemuselo líbit“, pak tímto zásahem dáváme zelenou předsudkům a xenofobii. Jiné důvody totiž za takovými zřejmě nesmyslnými požadavky hledat nelze.

Shrnutí

Z výše uvedených závěrů vyplývá, že problematika náboženských symbolů je skutečně složitá. Rozděluje jak společnost, tak jednotlivé evropské státy. Dokonce i mezinárodní soudní instituce složitě hledají společný přístup v této oblasti lidských práv. Co však není náročné určit je trend, jakým se Evropa ubírá. Prostor, který je dán náboženským symbolům na veřejnosti, se neustále zmenšuje.

Ačkoliv se někdy pro zákaz argumentuje i snahou o jednodušší integraci muslimů v Evropě,¹⁷⁸ je otázkou, jestli tato omezení nevedou spíše k oddálení jejich integrace. Dle hodnot, které Soud ve svých rozsudcích připomíná, lze odhadnout, že upřednostňuje integraci za zachování pluralismu. Integraci ve smyslu mísení kultur a tradic, nikoli o poevropšťování a „zapadnutí“ do homogenní evropské společnosti. Jde o přijetí v pravém smyslu, pokud osobu do společnosti přijmeme pod podmínkou, že odloží svou náboženskou identitu, která tvoří součást osobnosti?

¹⁷⁷ Rozsudek ESLP ze dne 15. ledna 2013, ve věci Eweida a ostatní proti Spojenému království, stížnosti č. 48420/10, 59842/10, 51671/10 a 36516/10.

¹⁷⁸ Tak tomu bylo například u odůvodnění zákazů burek.

Soudy někdy příliš snadno a příliš brzy ustoupí diskutabilním důvodům a posvědí zásah do svobody projevu náboženského vyznání, a to i za cenu ohrožení základních demokratických principů a evropských hodnot. Vyloučení veškerých náboženských projevů z veřejného prostoru není jediným možným způsobem, jak prezentovat neutralitu, ať už na straně státu či v soukromých společnostech. Myšlenka inkluzivní neutrality přichází s logickým řešením, podle kterého bude neutralita zachována i pokud do veřejného prostoru vpustíme všechny tyto symboly. Z nějakého důvodu však bohužel bývá často opomíjena a namísto cesty smíru je zvolena varianta konfliktu.

Seznam použitých zdrojů

Literatura

ARTHUR, James, GEARON, Liam. SEARS, Alan. *Education, Politics and Religion: Reconciling the Civil and the Sacred in Education*. Routledge, 2010.

BALÍK, Stanislav. *Právní dějiny evropských zemí a USA*. 4. rozš. vyd. Plzeň: Vydavatelství Aleš Čeněk, 2005.

BEAUMONT, Justin. BAKER, Christopher. *Postsecular Cities: Space, Theory and Practice*. Bloomsbury Publishing, 2011.

BEIN, Alex. *The Jewish Question: Biography of a World Problem*. Fairleigh Dickinson Univ Press, 1990.

BLACK, Jeremy. *Evropa osmnáctého století*. 1. vydání. Praha: Vyšehrad, 2003.

FOBLETS, Marie-Claire, ALIDADI, Katayoun. *A Test of Faith?: Religious Diversity and Accommodation in the European Workplace*. Routledge, 2016.

GOODRICH, Charles Augustus. *A History of the United States of America*. Blake, Cutler, and Company, 1824.

HORSPPOOL, Margot. HUMPHREYS, Matthew. *European Union Law*. OUP Oxford, 2012.

JARRETT, Mark. *The Congress of Vienna and its Legacy: War and Great Power of Diplomacy*. I.B. Tauris, 2014.

KMEC, Jiří, KOSAŘ, David, KRATOCHVÍL, Jan, BOBEK, Michal. *Evropská úmluva o lidských právech. Komentář*. 1. vyd. Praha: C.H. Beck, 2012.

KOPA, Martin. *Doktrína prostoru pro uvážení (margin of appreciation)*. Disertační práce. Olomouc, 2013.

KREJČÍ, Oskar. *Lidská práva*. 1. vydání. Praha: Professional Publishing, 2011.

MURDOCH, Jim. *Freedom of thought, conscience and religion*. Human rights handbooks.

SPRATEK, Daniel. *Evropská ochrana náboženské svobody*. 1. vyd. Brno: L. Marek, 2008.

Články

BEINER, Ronald. *Three Versions of Politics of Conscience: Hobbes, Spinoza, Locke*. [online] Dostupné na www.proyectos.cchs.csic.es/interjust/sites/proyectos.cchs.csic.es.interjust/files/Three_Versions_of_the_Politics_of_Conscience_R_Beiner.doc

BOBEK, M. *Náboženské symboly ve veřejném prostoru aneb „Desatero v soudní síni nevyvěsíš, tvář svojí šátkem nezahalíš*. Právní fórum, 2005, 2(12).

BREMS, Eva. *ECJ headscarf series (5): The Field in which Achbita will Land – A Brief Sketch of Headscarf Persecution in Belgium* [online]. Strasbourg Observers, 16. září 2016. Dostupné na <https://strasbourgobservers.com/2016/09/16/ecj-headscarf-series-5-the-field-in-which-achbita-will-land-a-brief-sketch-of-headscarf-persecution-in-belgium/>

MCCREA, Ronan. *The French ban on public face-veiling: enlarging the margin of appreciation* [online]. EU Law Analysis, 2. července 2014. Dostupné na <http://eulawanalysis.blogspot.com.es/2014/07/the-french-ban-on-public-face-veiling.html?m=1>

POULTER, Sebastian. *Muslim Headscarves in School: Contrasting Legal Approaches in England and France*. 17 Oxford Journal of Legal Studies 43, 1997.

Internetové zdroje

Augsburský mír [online]. Dostupné na http://www.nv.k12.wa.us/site/handlers/filedownload.ashx?moduleinstanceid=743&dataid=1242&FileName=Peace_of_Augsburg_and_Act_of_Supremecy.pdf

Edikt Nantský [online]. Dostupné na <http://www.huguenot-museum-germany.com/huguenots/edicts/01-edict-nantes-1598-english.pdf>

France burkini: Highest court suspends ban. [online]. BBC News, 26. srpna 2016. Dostupné na <http://www.bbc.com/news/world-europe-37198479>

Factsheet – Religious symbols and clothing, [online]. Dostupné na http://www.echr.coe.int/Documents/FS_Religious_Symbols_ENG.pdf

German History in Documents and Images [online]. Dostupné na http://germanhistorydocs.ghi-dc.org/pdf/eng/75.BohemianToleration_en.pdf

Germany to propose burka ban as part of anti-terrorism measures [online]. The Journal.ie, 10. srpna 2016. Dostupné na <http://www.thejournal.ie/germany-anti-terrorism-measures-2921420-Aug2016/>

History of the first 13 Colonies and religious beliefs in the New World [online]. Dostupné na <https://www.landofthebrave.info/religion-in-the-colonies.htm>

JEFFERSON, Thomas. *Dopis baptistům z Danbury* [online]. Dostupné na: <https://www.loc.gov/loc/lcib/9806/danpre.html>

MOORE, Chris. *The Burqa – Islamic or Cultural?* [online]. Dostupné na [http://www.quran-islam.org/articles/part_3/the_burqa_\(P1357\).html](http://www.quran-islam.org/articles/part_3/the_burqa_(P1357).html)

Muslimky opustily českou školu, zakazovala jim nosit šátek [online]. Česká televize, 8. listopadu 2013. Dostupné na <http://www.ceskatelevize.cz/ct24/domaci/1066186-muslimky-opustily-ceskou-skolu-zakazovala-jim-nosit-satek>

Overview 1959 - 2016 ECHR, [online]. Dostupné na http://www.echr.coe.int/Documents/Overview_19592016_ENG.pdf

PERRING, Rebecca. *Now Italy says ENOUGH: Lombardy bans the BURKA after Europe's terror attacks* [online]. EXPRESS, 14. prosince 2015. Dostupné na <http://www.express.co.uk/news/world/626410/Lombardy-Italy-ban-burka-burqa-Islam-Muslim-women-face-covering>

Pokladní měla na ruce vytetovaný hákový kříž. Kaufland ji vyhodil [online]. Ekonomika iDnes, 27. dubna 2017. Dostupné na http://ekonomika.idnes.cz/pokladni-s-hakovym-krizem-na-ruce-kaufland-fj1-/ekonomika.aspx?c=A170427_092939_ekonomika_rny

Recep Tayyip Erdogan: Turkey's pugnacious president [online]. BBC News, 17. dubna 2017. Dostupné na <http://www.bbc.com/news/world-europe-13746679>

Religion in the Original 13 Colonies [online]. Dostupné na <http://undergod.procon.org/view.resource.php?resourceID=000069>

Soud zamítl žalobu dívky kvůli zákazu nosit ve škole hijab [online]. Zprávy iDnes, 27. ledna 2017. Dostupné na http://zpravy.idnes.cz/soud-hidzab-stredni-zdravotnicka-skola-praha-somalka-p07-/domaci.aspx?c=A170126_171831_domaci_jkk

Soudní dvůr Evropské unie [online]. Evropská unie. Dostupné na

https://europa.eu/european-union/about-eu/institutions-bodies/court-justice_cs

The Islamic veil across Europe [online]. BBC News, 31. ledna 2017. Dostupné na <http://www.bbc.com/news/world-europe-13038095>

www.bbc.com/news/world-europe-13038095

Turkey Demographics Profile 2016 [online]. Dostupné na http://www.indexmundi.com/turkey/demographics_profile.html

[turkey/demographics_profile.html](http://www.indexmundi.com/turkey/demographics_profile.html)

Turkey lifts military ban on Islamic headscarf [online]. The Guardian, 22. února 2017.

Dostupné na <https://www.theguardian.com/world/2017/feb/22/turkey-lifts-military-ban-on-islamic-headscarf>

[ban-on-islamic-headscarf](https://www.theguardian.com/world/2017/feb/22/turkey-lifts-military-ban-on-islamic-headscarf)

Utrechtská unie [online]. Dostupné na <http://www1.umassd.edu/euro/resources/netherlands/20.pdf>

[rlands/20.pdf](http://www1.umassd.edu/euro/resources/netherlands/20.pdf)

Vestfálský mír [online]. Dostupné na: <http://pages.uoregon.edu/dluebke/301ModernEurope/Treaty%20of%20Westphalia%20%5BExcerpts%5D.pdf>

[Treaty%20of%20Westphalia%20%5BExcerpts%5D.pdf](http://pages.uoregon.edu/dluebke/301ModernEurope/Treaty%20of%20Westphalia%20%5BExcerpts%5D.pdf)

Virginský statut náboženské svobody [online]. Dostupné na https://www.au.org/files/pdf_documents/virginia-statute-for.pdf

[_documents/virginia-statute-for.pdf](https://www.au.org/files/pdf_documents/virginia-statute-for.pdf)

Právní předpisy

Směrnice Rady 2000/78/ES ze dne 27. listopadu 2000, kterou se stanoví obecný rámec pro rovné zacházení v zaměstnání a povolání.

Smlouva o Evropské unii

Úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod. 209/1992 Sb. Sdělení federálního ministerstva zahraničních věcí.

Zákon č. 198/2009 Sb., o rovném zacházení a o právních prostředcích ochrany před diskriminací a o změně některých zákonů (antidiskriminační zákon).

Soudní rozhodnutí

Rozsudek ESLP ze dne 12. prosince 1978, ve věci *Arrowsmith* proti Spojenému království, stížnost č. 7050/75.

Rozsudek ESLP ze dne 25. února 1982, ve věci Campbell a Cosans proti Spojenému království, stížnosti č. 7511/76 a 7743/76.

Rozsudek ESLP ze dne 3. prosince 1986, ve věci Angelini proti Švédsku, stížnost č. 10491/83.

Rozsudek ESLP ze dne 26. března 1987, ve věci Leander proti Švédsku, stížnost č. 9248/81.

Rozsudek ESLP ze dne 10. prosince 1992, ve věci Hazar, Hazar a Acik proti Turecku, stížnost č. 16311/90, 16312/90 a 16313/90.

Rozsudek ESLP ze dne 10. února 1993, ve věci W. proti Spojenému království, stížnost č. 18187/91.

Rozsudek ESLP ze dne 25. března 1993, ve věci Silver a ostatní proti Spojenému království, stížnosti č. 5947/72, 6205/73, 7052/75, 7061/75, 7107/75, 7113/75 and 7136/75.

Rozsudek ESLP ze dne 25. května 1993, ve věci Kokkinakis proti Řecku, stížnost č. 14307/88.

Rozsudek ESLP ze dne 15. února 2001, ve věci Dahlab proti Švýcarsku, stížnost č. 42393/98.

Rozsudek ESLP ze dne 29. dubna 2002, ve věci Pretty proti Spojenému království, stížnost č. 2346/02.

Sdělení Výboru OSN pro lidská práva ze dne 15. července 2002, ve věci Manuel Wackenheim proti Francii, č. 845/1999, U. N. Doc. CCPR/C/75/D854/1999 (2002).

Rozsudek německého Spolkového ústavního soudu ze dne 24. září 2003, 2BvR 1436/042.

Rozsudek ESLP ze dne 4. prosince 2003, ve věci Gündüz proti Turecku ze dne 4. 12. 2003, stížnost č. 35071/97.

Rozsudek Soudního dvora ze dne 14. října 2004, ve věci Omega Spielhallen- und Automatenaufstellungs-GmbH proti Oberbürgermeisterin der Bundesstadt Bonn, věc C-36/02.

Rozsudek Velkého senátu ESLP ze dne 10. listopadu 2005, ve věci Leyla Sahin proti Turecku, stížnost č. 44774/98.

Rozsudek ESLP ze dne 24. ledna 2006, ve věci Kurtulmuş proti Turecku, stížnost č. 65500/01

Rozsudek Velkého senátu ESLP ze dne 13. listopadu 2007, ve věci D. H. a ostatní proti České republice, stížnost č. 57325/00.

Rozsudek ESLP ze dne 4. prosince 2008, ve věci Dogru proti Francii, stížnost č. 27058/05.

Rozsudek ESLP ze dne 15. června 2010, ve věci Grzelak proti Polsku, stížnost č. 7710/02.

Rozsudek ESLP ze dne 3. února 2011, ve věci Siebenhaar proti Německu, stížnost č. 18136/02.

Rozsudek ESLP ze dne 18. března 2011, ve věci Lautsi proti Itálii, stížnost č. 30814/06.

Rozsudek Velkého senátu ESLP ze dne 1. července 2014, ve věci S.A.S. proti Francii, stížnost č. 43835/11.

Rozsudek ESLP ze dne 15. ledna 2013, ve věci Eweida a ostatní proti Spojenému království, stížnosti č. 48420/10, 59842/10, 51671/10 a 36516/10.

Stanovisko generální advokátky Juliane Kokott ze dne 31. května 2016, ve věci Samira Achbita proti G4S Secure Solutions NV, věc C-157/15.

Stanovisko generální advokátky Eleanor Sharpston ze dne 13. července 2016, ve věci Asma Bougnaoui proti Micropole SA, věc C-188/15.

Rozsudek Soudního dvora ze dne 14. března 2017, ve věci Samira Achbita proti G4S Secure Solutions NV, věc C-157/15.

Rozsudek Soudního dvora ze dne 14. března 2017, ve věci Asma Bougnaoui proti Micropole SA, věc C-188/15.

Abstrakt

Předmětem této diplomové práce jsou zásahy do svobody projevu náboženského vyznání. Práce se zaměřuje na zakazování muslimských náboženských symbolů, konkrétně muslimských šátků. Cílem práce je poukázat na skutečnost, že prostor pro náboženské symboly se postupně zmenšuje ve všech oblastech veřejného života, a že tyto restriktce nejsou vždy proporcionální. Po úvodu, ve kterém je práce obecně vymezena, přichází první kapitola týkající se historického vývoje principu náboženské tolerance a svobody náboženského vyznání. Ve druhé kapitole jsou vysvětleny základní pojmy, jejichž porozumění je pro práci klíčové. Mezi tyto patří svoboda náboženského vyznání, muslimské náboženské symboly, veřejný prostor a pojmy sekularismus, neutralita a laicismus a nakonec diskriminace. Třetí a čtvrtá kapitola se týkají analýzy vybraných rozsudků ESLP a ESD a jejich kritického hodnocení. V závěru jsou rozděleny jednotlivé oblasti zásahů na zaměstnance pracující ve veřejném a soukromém sektoru, na studenty a na plošné zásahy. Autor zde shrnuje, proč podle něj nejsou zákazy v jednotlivých oblastech přiměřené sledovaným cílům.

Abstract

The subject of this diploma thesis are restrictions on freedom of religious expression. The work focuses on banning Muslim religious symbols, specifically Muslim headscarves. The aim of the thesis is to point out that the space for religious symbols gradually diminishes in all areas of public life and that these restrictions are not always proportional. After the introduction in which work is generally defined, there is the first chapter on the historical development of the principle of religious tolerance and freedom of religion. The second chapter explains the basic concepts, whose understanding is crucial for the work. These include freedom of religion, Muslim religious symbols, public space and the terms secularism, neutrality and laicism, and ultimately discrimination. The third and fourth chapters concern the analysis of selected ECHR and ECJ judgments and their critical assessment. In the conclusion, the areas where restrictions occur are divided into restrictions affecting: employees working in the public and private sectors, students and blanket bans. The author summarizes why the prohibitions in each of these areas are not proportionate to the legitimate aim pursued.

Klíčová slova

Svoboda vyznání, Svoboda projevu vyznání, Náboženská tolerance, Náboženské symboly, Islám, Muslimské šátky, Zahalování, Hijab, Burka, Veřejný prostor, Sekularismus, Neutralita, Laicismus, Diskriminace, Legitimní cíl, Proporcionalita, Evropský soud pro lidská práva, Úmluva, Evropský soudní dvůr, Integrace, Pluralita.

Key words

Freedom of Religion, Freedom of Religious Expression, Religious Tolerance, Religious Symbols, Islam, Muslim Headscarves, Veiling, Hijab, Burqa, Public Space, Secularism, Neutrality, Laicism, Discrimination, Legitimate Aim, Proportionality, European Court of Human Rights, European Court of Justice, Integration, Plurality.